

रचना

(1)	प्रास्ताविक
(2)	लीड बँक योजनेखालील मंच
(2.1)	ब्लॉक स्तरीय बँकर्स समिती
(2.2)	जिल्हा सल्लागार समिती (डीसीसी)
(2.2.1)	डीसीसीची संरचना
(2.2.2)	डीसीसीच्या सभा घेणे
(2.2.3)	डीसीसी सभांसाठीची कार्यक्रम पत्रिका
(2.2.4)	एलडीएमची भूमिका
(2.2.5)	तिमाही सार्वजनिक सभा व तक्रार निवारण
(2.2.6)	जिल्हा-स्तरीय पुनरावलोकन समिती (डीएलआरसी) च्या सभा
(2.2.7)	डीसीसी/डीएलआरसी सभा - सभांचे वार्षिक कॅलेंडर
(2.3)	राज्य-स्तरीय बँकर्स समिती (एसएलबीसी)
(2.3.1)	एसएलबीसीची संरचना
(2.3.2)	एसएलबीसीच्या सभा घेणे
(2.3.3)	एसएलबीसी सभांसाठी कार्यक्रम पत्रिका
(2.3.4)	बँकिंगचा शिरकाव
(2.3.5)	एसएलबीसी सभांचे वार्षिक कॅलेंडर
(2.3.6)	एसएलबीसीची वेबसाईट - माहिती/डेटाचे प्रमाणीकरण
(2.3.7)	राज्य सरकारशी समन्वय
(2.3.8)	क्षमता निर्माण/प्रशिक्षण/जाणीव निर्माण कार्यक्रम
(3)	लीड बँक योजनेची अंमलबजावणी
(3.1)	कर्ज योजना तयार करणे
(3.2)	क्षमता जोडणीयुक्त कर्ज योजना (पीएलपी)
(3.3)	कर्ज योजनांच्या कामगिरीवर देखरेख
(4)	लीड बँकेची जबाबदारी देणे
(5.1)	बँक नसलेल्या खेड्यांमध्ये बँकिंग सेवा उपलब्ध करण्यासाठीचा आराखडा
(5.2)	अनुसूचित वाणिज्य बँकेची शाखा नसलेल्या व 5000 पेक्षा अधिक लोकसंख्या असलेल्या खेड्यांमध्ये पक्क्या बांधणीच्या (विटा व चुना वापरलेल्या) शाखा उघडण्यासाठीचा आराखडा/कृतीयोजना
(6)	कर्ज ठेव गुणोत्तर
(6.1)	ग्रामीण व अर्ध नागरी क्षेत्रामधील बँकांचे सीडी गुणोत्तर
(6.2)	सीडी रेशोवरील तज्ञ गटांच्या शिफारशीची अंमलबजावणी
(7)	लाभाचे थेट हस्तांतरण
(7.1)	बँक खात्यामध्ये आधार जोडणे - स्पष्टीकरण
(8)	सेवा क्षेत्र दृष्टिकोन
(8.1)	'नो ड्युज प्रमाणपत्र' काढून टाकणे

प्रास्ताविक

लीड बँक योजनेचा (एलबीएस) उगम, सामाजिक उद्दिष्टांच्या अंमलबजावणीसाठीच्या संस्थात्मक साचावरील प्रो. डी आर गाडगीळ, अध्यक्ष असलेल्या अभ्यास गटामध्ये (गाडगीळ अभ्यास गट) दिसून येतो. ह्या गटाने त्याचा अहवाल ऑक्टोबर 1969 मध्ये सादर केला होता. ह्या अभ्यास गटाने आपला अहवाल ऑक्टोबर 1969 मध्ये सादर केला होता. ह्या अभ्यास गटाने एका सत्याकडे लक्ष वेधले व ते म्हणजे, वाणिज्य बँकांचे अस्तित्व ग्रामीण भागात पुरेशा प्रमाणात नाही. आणि ग्रामीण भागाकडे आवश्यक त्या उन्मुखतेचाही त्यांच्यात अभाव होता. ह्यासाठी ह्या अभ्यास गटाने, ग्रामीण क्षेत्रात पुरेसे बँकिंग व पत-रचना विकसित करण्यासाठीच्या योजना व कार्यक्रम तयार करण्यासाठी 'क्षेत्रीय दृष्टिकोन' अंगिकरण्याची शिफारस केली होती.

(2) श्री. एफ के एफ नरीमन ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली रिझर्व्ह बँकेने नेमलेल्या सार्वजनिक बँकांच्या शाखा विस्तार कार्यक्रमावरील बँकर्सच्या समितीने (नरीमन समिती) तिच्या अहवालात (नोव्हेंबर 1969) 'क्षेत्रीय दृष्टिकोन'ला दुजोरा दिला होता व शिफारस केली होती की, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांना त्यांच्या सामाजिक जबाबदा-यांचे पालन करण्यासाठी, प्रत्येक बँकेने, विशिष्ट जिल्ह्यांवर लक्ष केंद्रीत करावे आणि तेथे एक 'लीड बँक' म्हणून काम करावे.

(3) वरील शिफारशींना अनुसरून, भारतीय रिझर्व्ह बँकेने, डिसेंबर 1969 मध्ये ही लीड बँक योजना सुरु केली. ह्या योजनेचे उद्दिष्ट म्हणजे, प्राधान्य क्षेत्र व इतर क्षेत्रांना बँक अर्थसहाय्याचा प्रवाह वाढविण्याचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी, निरनिराळ्या मंचांद्वारे, बँका व इतर विकासक एजन्सींच्या कार्यकर्तींमध्ये समन्वय आणणे, आणि ग्रामीण क्षेत्राच्या सर्वसमावेशक विभागामध्ये बँकांच्या भूमिकेला प्रोत्साहन देणे. एखाद्या जिल्ह्यामधील कार्यकर्तींमध्ये समन्वय आणण्यासाठी, एखाद्या विशिष्ट बँकेला त्या जिल्ह्याच्या 'लीड बँकेची' जबाबदारी देण्यात येते. कर्ज संस्था व सरकार ह्यांच्या प्रयत्नांमध्ये समन्वय आणण्यासाठी, पुढा-याची भूमिका घेणे लीड बँकेकडून अपेक्षित आहे.

(4) वित्तीय क्षेत्रात झालेले अनेक बदल विचारात घेऊन, लीड बँक योजनेचे शेवटचे पुनरावलोकन, श्रीमती उषा थोरात, भारतीय रिझर्व्ह बँकेच्या डेप्युटी गव्हर्नर ह्यांच्या अध्यक्षतेखालील उच्च स्तरीय समितीने 2009 मध्ये केले होते.

(5) ह्या उच्च स्तरीय समितीने, निरनिराळ्या ग्राहकांबरोबर, म्हणजे, राज्य सरकारे, बँका, विकासक संस्था, शिक्षणतज्ञ, एनजीओ, एमएफआय इत्यादि - सांगोपांग चर्चा केली व त्यातून दिसून आले की, ही योजना, शाखा विस्तार, ठेवी ठेवण्यास चालना व विशेषतः ग्रामीण/अर्ध नागरी क्षेत्रातील प्राधान्य क्षेत्राला कर्ज देणे ह्यातील सुधारणा होण्याबाबतची मूळ उद्दिष्टे साध्य करण्यास उपयोगी ठरली आहे. ही योजना सुरु ठेवणे आवश्यक असल्याबाबत खूप मोठा प्रतिसाद मिळाला. ह्या समितीच्या शिफारशींवर आधारित, एसएलबीसी आमंत्रक बँका व लीड बँका ह्यांना अंमलबजावणी करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे देण्यात आली.

(2) लीड बँक योजनेखालील मंच

(2.1) ब्लॉक स्तरीय बँकर्स समिती (बीएलबीसी)

बीएलबीसी हा, पत संस्था व क्षेत्र स्तरीय विकास एजन्सीज ह्यांचेमध्ये इतर समन्वय साधण्यासाठीचा एक मंच आहे. हा मंच, ब्लॉक कर्ज योजना तयार करून तिच्या अंमलबजावणीचे पुनरावलोकन करतो, आणि बँकांच्या कर्ज योजनांच्या अंमलबजावणीमधील कार्यकारी प्रश्न सोडवितो. जिल्ह्याचा लीड बँक व्यवस्थापक ह्या ब्लॉक स्तरीय बँकर्स समितीचा अध्यक्ष ह्याने जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक, आरआरबी, ब्लॉक विकास अधिकारी, तांत्रिक अधिकारी - म्हणजे, शेती, उद्योग ह्यासाठीचे विस्तार अधिकारी, उद्योग सहकारी संस्था - ह्यासह त्या ब्लॉकमधील सर्व बँका ह्या

समितीचे सभासद असतात. बीएलबीसीच्या सभा दर तीन महिन्यांनी घेतल्या जातात. लीड बँक योजनेच्या पायाभूत स्तरावर कार्य करण्याच्या बीएलबीसी मंचाला सशक्त करण्यासाठी, सर्व शाखा व्यवस्थापकांनी बीएलबीसीच्या सभांना हजर राहून त्यांची बहुमोल मते मांडून चर्चा समृद्ध करणे आवश्यक आहे. बँकांचे निमंत्रक प्रमुखही बीएलबीसीच्या निवडक सभांना हजर राहू शकतात. नाबार्डच्या जिल्हा विकास व्यवस्थापकाने (डीडीएम) बीएलबीसीमध्ये सहभाग घेतल्यास, त्या ब्लॉकच्या विकासासाठी, अधिक चांगल्या व अर्थपूर्ण चर्चा होऊ शकतील. ह्यासाठी नाबार्डला सांगण्यात आले आहे की, डीडीएमनी त्यांच्या जिल्ह्यामधील सर्व ब्लॉक स्तरीय बँकर्स समितीच्या सभांना हजर रहावे आणि कर्ज योजनेमध्ये सक्रिय भाग घेऊन, ब्लॉक स्तरावर त्याचा आढावाही घ्यावा. भारतीय रिझर्व्ह बँकेचे लीड जिल्हा अधिकारी (एलडीओ) बीएलबीसीच्या निवडक सभांना हजर असतात. पंचायत समितीच्या प्रतिनिधींनाही, कर्ज योजनेमधील ग्रामीण विकासावरील त्यांचा अनुभव व ज्ञान करून घेण्यासाठी दर सहा महिन्यांनी ह्या सभांमध्ये आमंत्रित केले जाते. प्रदान बँकांना ही ह्या सभांमध्ये आमंत्रित केले जावे.

बीएलबीसी हा, एका बाजूस कर्ज संस्था व दुस-या बाजूस क्षेत्रीय दर्जाच्या विकास एजन्सीज् ह्यांच्या दरम्यान सहकार्य साध्य करण्यासाठीचा एक मंच आहे. हा मंच, ब्लॉक कर्ज योजना तयार करून त्यांच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेतो व त्याचप्रमाणे बँकांच्या कर्ज-कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीमधील कार्यकारी समस्याही सोडवितो. ब्लॉक स्तरावरील बँकर्स समितीचा (बीएलबीसी) अध्यक्ष हा त्या जिल्ह्याचा लीड डिस्ट्रिक्ट मॅनेजर असतो. त्या ब्लॉक मध्ये कार्यरत असलेल्या सर्व बँका व त्यासह, जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका व आरआरबी, ब्लॉक डेवलपमेंट ऑफिसर आणि शेती, उद्योग व सहकारी संस्थांसाठीचे विस्तार अधिकारी ह्यासारखे, त्या ब्लॉकमधील तांत्रिक अधिकारी ह्या समितीचे सभासद असतात. ह्या बीएलबीसीची सभा तिमाही धर्तीवर घेतली जाते. आरबीआयचे एलडीओ व नाबार्डचे डीडीएम निवडकपणे बीएलबीसीच्या सभांना हजर असतात. पंचायत समितीच्या प्रतिनिधींनाही, ह्या कर्ज नियोजन कार्यातील ग्रामीण विकासावरील त्यांचे ज्ञान व अनुभव शेअर करण्यास दर सहा महिन्यांनी आमंत्रित केले जाते.

(2.2) जिल्हा सल्लागार समिती (डीसीसी)

(2.2.1) डीसीसीची रचना

लीड बँक योजनेखालील निरनिराळ्या विकासात्मक कार्यकर्तींच्या अंमलबजावणीमधील समन्वय ठेवण्यासाठी, बँकर्स तसेच सरकारी एजन्सीज्/विभाग ह्यांचेसाठी, जिल्हा स्तरावरील एक सामान्य मंच म्हणून सत्तरच्या दशकात सुरुवातीला जिल्हा स्तरीय सल्लागार समित्या स्थापन करण्यात आल्या. जिल्हाधिकारी हाच डीसीसी सभांचा अध्यक्ष असतो. भारतीय रिझर्व्ह बँका नाबार्ड, त्या जिल्ह्यावरील सर्व वाणिज्य बँका, जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेसह (डीसीसीबी) सहकारी बँका, आरआरबी, राज्य सरकारचे निरनिराळे विम्या व संबंधित एजन्सीज् ह्या डीसीसीचे सभासद असतात. डीसीसीचा एक सभासद म्हणून, लीड डिस्ट्रिक्ट ऑफिसर (एलडीओ) रिझर्व्ह बँकेचे प्रतिनिधित्व करतो. लीड डिस्ट्रिक्ट मॅनेजर (एलडीओ) डीसीसी सभांचा आमंत्रक असतो. एमएसएमई-समूह असलेल्या जिल्ह्यांमध्ये, सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग विकास संस्थेच्या (एमएसएमई-डीआय) संचालकाला, एमएसएमई बाबतच्या प्रश्नांवर चर्चा करण्यासाठी आमंत्रित केले जाते.

(2.2.2) डीसीसी सभा घेणे

(1) लीड बँकांनी दर तीन महिन्यांनी डीसीसी सभा आयोजित कराव्यात.

(2) डीसीसी स्तरावर, विशिष्ट प्रश्नांवर प्रामुख्याने चर्चा करण्यासाठी, योग्य वाटल्यास पोट-समित्या स्थापन करून विचारासाठी त्याचा अहवाल डीसीसीकडे पाठविला जावा.

(3) अधिकतर चर्चा करण्याची आवश्यकता असलेल्या निरनिराळ्या प्रश्नांवर, डीसीसीने एसएलबीसीला पुरेसा फीडबॅक द्यावा की ज्यामुळे, राज्य स्तरावर, त्या प्रश्नांकडे पुरेसे लक्ष दिले जाईल.

(2.2.3) डीसीसी सभांसाठी कार्यक्रम पत्रिका

संबंधित जिल्ह्यांसंबंधीच्या प्रश्नांची सोडवणुक करणे जरी सर्व लीड बँकांकडून अपेक्षित असले तरीही, सर्व जिल्ह्यांना सामान्य असलेल्या महत्वाच्या क्षेत्रांच्या प्रश्नांवरही लीड बँकांनी मंचावर पुढीलप्रमाणे चर्चा करावी.

(1) वित्तीय समावेशन योजने (एफआयपी) खालील प्रगतीचा आढावा.

विहित केलेल्या कालावधीत, बँकिंग सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठीची उद्दिष्टे साध्य करण्यातील प्रगतीचे नियतकालिक मूल्यमापन व मूल्यांकन करण्यासाठीची देखरेख यंत्रणा, वित्तीय समावेशन योजनेखाली (एफआयपी) केलेल्या प्रगतीचेही पुनरावलोकन डीसीसीच्या सभांमध्ये केले जावे.

(2) आयटी-समर्थक वित्तीय समावेशनाचा अवरोध करणारे व समर्थन देणारे विशिष्ट प्रश्न

(3) बँकिंगच्या विकासात समावेशक वाढ होण्यासाठी, असलेले अडथळे दूर करणे/कमीत कमी करणे व 'समर्थकांना' सहाय्य देण्याबाबतचे प्रश्न

(4) वित्तीय साक्षरता केंद्रे (एफएलसी) स्थापन करणे व व्यवसायाचे व्यवस्थापन करता येण्यासाठी कौशल्ये देणे व क्षमतावर्धन ह्यासाठीच्या आरएसईटीआय प्रकारच्या संस्था स्थापन करणे ह्यासारख्या 'क्रेडिट प्लस' कार्यकृती बँका व सरकारांद्वारे उपलब्ध करून देण्यासाठीच्या प्रोत्साहनांवर देखरेख ठेवणे.

(5) वित्तीय समायोजनाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी वित्तीय साक्षरतेसाठीचे प्रयत्न वाढविणे.

(6) जिल्हा कर्ज योजनेखालील (डीसीपी) बँकांच्या कामगिरीचा आढावा घेणे.

(7) प्राधान्य क्षेत्र व समाजातील दुर्बल घटकांना कर्ज प्रवाह देणे.

(8) सरकार प्रायोजित योजनांखाली सहाय्य.

(9) शैक्षणिक कर्जे देणे.

(10) एसएचजी-बँक जोडणी खालील प्रगती

(11) एसएमई ना व त्यांच्या अडचणीत वित्तसहाय्य करणे.

(12) बँकांद्वारे वेळच्यावेळी माहिती सादर केली जाणे.

(13) सहाय्यासाठी केलेल्या उपायांचा (लागू असेल तेथे नैसर्गिक आपत्तीबाबत) आढावा.

वरील यादी केवळ निर्देशक असून परिपूर्ण नाही. लीड बँका आवश्यकतेनुसार इतर बाबीही कार्यक्रम पत्रिकेत समाविष्ट करू शकतात.

(2.2.4) एलडीएमची भूमिका

लीड बँक योजनेची परिणामकारकता, जिल्हाधिकारी व लीड जिल्हा अधिका-यांच्या (एलडीएम) गतिमानशीलतेवरच अवलंबून असल्याने, प्रादेशिक/क्षेत्रीय कार्यालयाच्या सहाय्यक भूमिकेद्वारे, एलडीएमचे पद/कार्यालय पुरेसे सशक्त केले जावे. व त्याचबरोबर, लीड बँक योजनेची यशस्वी अंमलबजावणी केली जाण्यासाठी पायाभूत बाबींचा आधार असणे अत्यंत महत्वाचे आहे.

लीड बँक योजनेची परिणामकारकता, क्षेत्रीय/प्रादेशिक कार्यालयांच्या पूरक भूमिकेसह, जिल्हाधिकारी व लीड बँक मॅनेजर्स (एलडीएम) ह्यांच्या प्रेरकतेवर/गतिमान शीलतेवर अवलंबून असल्याने, लीड बँक योजनेची यशस्वी अंमलबजावणी होण्यासाठी, एलडीएमचे ऑफिस, सुयोग्य अशा पायाभूत सोयींनी पुरेसे शक्तिशाली असणे महत्वाचे आहे. सुयोग्य स्तरावरील व दृष्टिकोन असलेल्या अधिका-यांची नेमणूक एलडीएम म्हणून केली जावी. डीसीसी/डीएलआरसी ह्यांच्या सभा आणि तुंबलेल्या/प्रलंबित समस्यांची सोडवणूक करण्यासाठी डीडीएम/एलडीओ/सरकारी अधिकारी ह्यांच्या नियतकालिक सभा आयोजित करणे ह्यासारख्या एलडीएमच्या नेहमीच्या भूमिकेव्यतिरिक्त, एलडीएमसाठीची नवीन कार्ये पुढीलप्रमाणे आहेत :

- (1) बँकिंग प्रवेशासाठी रोड मॅप तयार करणे आणि देखरेख करणे.
- (2) जिल्हा कर्ज योजनेच्या अंमलबजावणीवर देखरेख करणे.
- (3) बँकांद्वारे वित्तीय साक्षरता केंद्रे (एफएलसी) व आरएसईटीआय स्थापन करण्यात सहयोग देणे.
- (4) एफएलसी व बँकेच्या ग्रामीण शाखांद्वारे आयोजित केलेल्या वित्तीय साक्षरता शिबिरां मध्ये सहयोग देणे.
- (5) एनजीओ/पंचायत राज संस्थांच्या (पीआरआय) सहभागासह, बँका व सरकारी अधिका-यांसाठी वार्षिक धर्तीवर जाणीव निर्माण कार्यशाळा आयोजित करणे.
- (6) जनतेतील जाणीव व प्रतिसादात्मक सभा, तक्रार निवारण इत्यादी बाबतीत तिमाही सभा आयोजित करणे.

(2.2.5) तिमाही सार्वजनिक सभा व तक्रार निवारण

लीड जिल्हा मॅनेजरने, रिझर्व्ह बँकेचा एलडीओ, त्या क्षेत्रात असलेल्या बँका व इतर स्टोक होल्डर्स ह्यांच्या समन्वयाने, सर्वसाधारण व्यक्ती संबंधित निरनिराळी बँकिंग धोरणे व विनियम ह्याबाबत जाणीव निर्माण करण्यासाठी, जनतेचा प्रतिसाद मिळविण्यासाठी, त्या जिल्ह्यातील निरनिराळ्या ठिकाणी एक तिमाही सभा आयोजित करावी आणि अशा सभांमध्ये शक्त तेवढी तक्रार निवारण सुविधा उपलब्ध करून द्यावी किंवा अशा तक्रार निवारणासाठी सुयोग्य यंत्रणेकडे जाण्यास सहाय्य करावे.

(2.2.6) जिल्हा स्तरीय पुनरावलोकन समितीच्या (डीएलआरसी) सभा

डीएलआरसीच्या सभा जिल्हाधिका-यांच्या अध्यक्षतेखाली घेतल्या जातात व त्यात जिल्हा सल्लागार समितीचे (डीसीसी) सभासद, हजार असतात. जनतेचे प्रतिनिधी, म्हणजे स्थानिक एमपी/एमएलए/जिल्हा परिषदेचे प्रमुख

हयांनाही ह्या सभांना आमंत्रित केले जाते. ह्या डीएलआरसी सभा, लीड बँकांकडून तिमाहीतून किमान एकदातरी घेतल्या जाव्यात. लीड बँक योजनेखालील निरनिराळ्या जिल्ह्यातील कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीची गती व दर्जा हयांचा आढावा घेण्यासाठी डीएलआरसी हा एक मंच आहे. ह्यासाठी, अधिकारी नसलेल्या व्यक्तींचा सहयोग उपयुक्त समजला जातो. डीएलआरसी सभांमध्ये जनतेचे शक्य तेवढे प्रतिनिधी उपस्थित असतील ह्याची लीड बँकांनी खात्री करून घेणे आवश्यक आहे. ह्यासाठी, जनतेच्या प्रतिनिधींच्या म्हणजे एमपी/एमएलए इत्यादींच्या सोयीनुसार डीएलआरसीच्या सभांची तारीख ठरवून, त्यांना आमंत्रित करावे आणि बँका त्या जिल्ह्यात करत असलेल्या सर्व कार्यामध्ये, म्हणजे नवीन बँकिंग दालने उघडणे, किसान क्रेडिट कार्डांचे वाटप, एसएचजी कर्ज जोडणी कार्यक्रम इत्यादि - त्यांना सहभागी करावे. जनतेच्या प्रतिनिधींनी विचारलेल्या प्रश्नांना सर्वात जास्त प्राधान्य दिले जाऊन त्याचे निराकरण त्वरित केले जावे. ह्या डीसीसी सभांमध्ये, डीएलआरसीच्या निर्णयांच्या पाठपुराव्याबाबत चर्चा केली जावी.

जनतेचे प्रतिनिधी, म्हणजे स्थानिक एमपी/एमएलए/जिल्हा परिषदेचे प्रमुख, हयांनाही ह्या सभांमध्ये आमंत्रित केले जाते. लीड बँकांनी डीएलआरसी सभा तिमाहीतून किमान एकदातरी बोलवावी/आयोजित करावी. ह्या डीएलआरसी सभेत, त्या जिल्ह्यातील निरनिराळ्या कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीची गती व दर्जा समजण्यासाठी, फीड बँक घेऊन लीड बँक योजनेखालील कार्यक्रमांचा आढावा घेतला जातो. ह्यासाठीच अधिकारी नसलेल्या व्यक्तींनी त्यात सामील असणे उपयुक्त समजले जाते.

डीएलआरसीच्या सभांमध्ये शक्यतो जनतेच्या प्रतिनिधींची उपस्थिती असल्याची खात्री लीड बँकांनी करून घेणे गरजेचे आहे. ह्यासाठी, नवीन शाखा उघडणे, किसान क्रेडिट कार्डांचे वाटप, एसएचजी कर्ज जोडणी कार्यक्रम इत्यादीसारख्या, त्यांच्या जिल्ह्यामध्ये बँकांनी आयोजित केल्या जाणा-या सर्व समारंभात, जनतेच्या प्रतिनिधींना आमंत्रित व सहभागी करून, लीड बँकांनी, एमपी/एमएलए इत्यादींसारख्या जनतेच्या प्रतिनिधींच्या सोयीनुसार डीएलआरसीच्या सभेची तारीख ठरवावी. जनतेच्या प्रतिनिधींच्या प्रश्नांना उत्तरे देण्यास सर्वोच्च प्राधान्य देऊन ते प्रश्न जलद सोडविले जावेत. डीसीसीच्या सभांमध्ये, डीएलआरसीच्या निर्णयांच्या पाठपुराव्यावर चर्चा केली जाणे आवश्यक आहे.

(2.2.7) डीसीसी/डीएलआरसी सभा - सभांचे वार्षिक कॅलेंडर

(1) विकासात्मक कार्यकृती करण्यात येणा-या अडचणींचा आढावा घेण्यासाठी व त्यावरील उत्तरे/उपाय शोधण्यासाठी, वाणिज्य बँका, सरकारी एजन्सीज व इतर जिल्हा-स्तरीय संस्था हयांच्यामध्ये समन्वय आणण्यास सहाय्य करण्यासाठी डीसीसी व डीएलआरसी अत्यंत महत्वाचे मंच आहेत. ह्यासाठी, ह्या सभांमध्ये सर्व सभासदांनी भाग घेऊन त्यांचे विचार व्यक्त करणे आवश्यक आहे. डीसीसी/डीएलआरसीच्या सभांचा आढावा घेतल्यावर असे दिसून आले की, ह्या सभांची तारीख उशिराने कळविली जाणे/कळविलीच न जाणे, इतर समारंभांच्या तारखेसच सभा घेतल्या जाणे, म्हणजे एकच तारखेस दोन कार्यक्रम असणे इत्यादी सामान्य असतात व त्यामुळे अशा सभा घेण्याच्या मुख्य उद्दिष्टालाच हरताळ फासला जातो.

(2) ह्यासाठी, लीड बँकांना सांगण्यात आले आहे की, त्यांनी डीसीसी व डीएलआरसीच्या सभांचे सर्व जिल्ह्यांसाठीचे वेळापत्रक, त्या सभांचे अध्यक्ष, आरबीआयचा लीड जिल्हा अधिकारी आणि डीएलआरसीच्या बाबत जनतेचे प्रतिनिधी हयांच्याशी सल्लामसलत करून तयार करावे. हे वार्षिक वेळापत्रक प्रत्येक वर्षाच्या सुरुवातीसच तयार केले जावे आणि डीसीसी व डीएलआरसीच्या सभांना हजर राहण्यासाठीच्या तारखा राखून ठेवण्यासाठीची अग्रिम सूचना म्हणून सर्व सभासदांना पाठविण्यात यावे आणि त्या वेळापत्रकानुसार सभा घेतल्या जाव्यात. वेळापत्रक तयार करताना, डीसीसीच्या व डीएलआरसीच्या सभा एकाच वेळी ठेवण्यात आलेल्या नाहीत ह्याची खात्री करून घेतली जावी.

(2.3) राज्य स्तरीय बँकर्स समिती (एसएलबीसी)

(2.3.1) एसएलबीसीची रचना

(1) राज्य स्तरीय बँकर्स समितीची (एसएलबीसी) स्थापना एप्रिल 1977 मध्ये, राज्याच्या विकासासाठी, एक समान धर्तीवर, सर्व राज्यांमध्ये एक सुयोग्य समन्वय यंत्रणा निर्माण करण्यासाठीचा एक शिखर आंतर-संस्थात्मक मंच म्हणून करण्यात आली होती. आमंत्रक बँकेचे अध्यक्ष व व्यवस्थापकीय संचालक (सीएमडी)/कार्यकारी संचालक हेच एसएलबीसीचे अध्यक्ष असतात. ह्या समितीमध्ये, वाणिज्य बँका, लघु वित्त बँकां सह, आरआरबी, राज्य सहकारी बँका, आरबीआय, नाबार्ड ह्यांचे प्रतिनिधी सरकारी विभागांचे प्रमुख व त्यासह, अनुसूचित जाती/जमातींसाठीचा राष्ट्रीय आयोग, राष्ट्रीय उद्यान मंडळ, खादी व ग्रामोद्योग आयोग ह्यांचे प्रतिनिधी, आणि त्या राज्यात कार्यरत असलेल्या वित्तीय संस्थांचे प्रतिनिधी समाविष्ट असतात व ते सर्व मिळून, धोरणाच्या अंमलबजावणी स्तरावरील समन्वय-अडचणी सोडवितात. आर्थिक क्षेत्रातील निरनिराळ्या क्षेत्रामधील निरनिराळ्या संस्थांच्या, जसे उद्योग गृहे, फुटकळ व्यापारी, निर्यातदार, शेतकरी संघ, ह्यांचाही त्यांच्या अडचणींवर (असल्यास) चर्चा करण्यास एसएलबीसी सभांमध्ये आमंत्रित केले जाते. एसएलबीसीच्या सभा तिमाही धर्तीवर घेतल्या जातात. एसएलबीसीच्या सभा आमंत्रित करण्याची जबाबदारी, त्या राज्याच्या, एसएलबीसी आमंत्रक बँकेची असते.

(2) प्राथमिकतः राज्य-स्तरावरील बँकर्सची समिती असलेल्या एसएलबीसी, राज्याच्या विकासामध्ये महत्वाची भूमिका बजावतात हे ओळखून, राज्य-स्तरीय बँकर्स समितीच्या सभा घेण्याबाबतची निर्देशक मार्गदर्शक तत्वे देण्यात आली आहेत.

(2.3.2) एसएलबीसी सभा चालविणे

(1) एसएलबीसीच्या सभा तिमाही धर्तीवर नियमितपणे घेणे आवश्यक आहे. आमंत्रक बँकेचे अध्यक्ष व व्यवस्थापकीय संचालक (सीएमडी)/कार्यकारी संचालक ह्या सभेचे अध्यक्ष असतात व संबंधित राज्याचे अतिरिक्त मुख्य सचिव किंवा विकास आयुक्त उपाध्यक्ष असतात. एसएलबीसी/युटीएलबीसी सभांमध्ये उच्चतर सहभाग घेतला गेल्यास, भारत सरकार व भारतीय रिझर्व्ह बँक ह्या दोघांच्याही, जनहित धोरणामधील प्रश्नांवर अर्थपूर्ण चर्चा केली जाऊन परिणामकारक व इच्छित फळ मिळण्याची खात्री असते.

(2) राज्याचे मुख्यमंत्री/वित्त मंत्री, राज्याचे/आरबीआयचे वरिष्ठ दर्जाचे अधिकारी (डेप्युटी गव्हर्नर/कार्यकारी संचालक ह्या दर्जाचे) ह्यांना, एसएलबीसी सभांना आमंत्रित केले जाऊ शकते. ह्याशिवाय, राज्यांमधील मुख्य मंत्र्यांना, वर्षातून किमान एका तरी एसएलबीसी सभेला हजर राहण्यास प्रोत्साहन दिले जात आहे.

(3) एसएलबीसीची खूप मोठी सभासद संख्या विचारात घेता, काही विशिष्ट कामांसाठी, जसे, शेती, सूक्ष्म छोटे/मध्यम उद्योग/व्यवसाय, हँडलूम वित्त, निर्यात संवर्धन व वित्तीय समावेशन इत्यादींसाठी, सुकाणु पोट समित्या/सब समित्या स्थापन करणे एसएलबीसीसाठी योग्य ठरेल. ह्या पोट समित्या विशिष्ट प्रश्नांची खोलवर तपासणी करून संपूर्ण समितीचे स्वीकारण्यासाठीचे उपाय/शिफारशी तयार करतील. ह्या पोटसमितीच्या सभा घेतल्या जाणे हे एसएलबीसीपेक्षा अधिक असणे अपेक्षित आहे. अशा पोटसमितीची स्थापना व वित्तीय समावेशनास सहाय्यक/विरोधक असे साधक बाधक विषय/विशिष्ट प्रश्न, प्रत्येक राज्यात, त्या राज्यांमधील विशिष्ट प्रश्न/समस्यांवर अवलंबून निरनिराळे असू शकतात.

(4) एसएलबीसी बँकेला तिची कार्ये परिणामकारकतेने करता येण्यासाठी सुरु करण्यास, एसएलबीसीचे सचिवालय/कार्यालय पुरेसे सबळ केले जावे.

(5) एका अधिक मोठ्या मंचावर चर्चा करणे आवश्यक असलेल्या प्रश्नांवर, निम्न स्तरावरील निरनिराळ्या मंचांची एसएलबीसीला पुरेसा फीडबॅक द्यावा.

(6) अनेक संस्था व अभ्यासक, शेती व एमएसएमई क्षेत्रात टिकाऊ विकास होऊ शकेल अशा संशोधनात व अभ्यासात कार्यरत आहेत. अशा संशोधन संस्था व अभ्यासकांशी सहयोग करणे हे, लीड बँक योजनेच्या उद्दिष्टांना पुढे नेण्यासाठी नवीन कल्पना देण्यास उपयुक्त होत. ह्यासाठी, एसएलबीसीने असे अभ्यासक व संशोधक ओळखून/शोधून त्यांना, चर्चा मूल्यावर्धित करण्यासाठी व त्या राज्यासाठी योग्य असलेल्या अभ्यासांमध्ये सहयोगी करून घेण्यासाठीही त्यांना एसएलबीसीच्या सभांना वारंवार आयोजित करावे. इतर 'खास निमंत्रितांना' त्या सभांमध्ये चर्चा करावयाच्या बाबी/प्रश्नांवर अवलंबून, एसएलबीसीच्या सभांना आमंत्रित केले जावे.

(7) येत्या काही वर्षांमध्ये, कमी उत्पन्न असलेल्या कुटुंबांना कर्ज देण्यास मदत करणा-या एनजीओंच्या कार्यकृतीत वाढ होण्याची अपेक्षा आहे. टिकणारी/टिकाऊ विकास होण्यासाठी अनेक कॉर्पोरेट संस्था, कॉर्पोरेट सामाजिक जबाबदा-यांच्या कार्यकृती करत आहेत. एनजीओ/कॉर्पोरेट संस्था आवश्यक त्या 'कर्जाधिक' सेवा देत आहेत. ह्याची खात्री करून घेण्यासाठी, अशा एनजीओ/कॉर्पोरेट संस्थांशी केलेली जोडणी, समावेशक वृद्धी/विकासासाठी बँक कर्ज वाढविण्यास मदत करू शकते. अशा यशस्वितेच्या कथा, त्यांची पुनरावृत्ती करण्याचे मॉडेल म्हणून एसएलबीसी सभांमध्ये सादर केल्या जाऊ शकतात.

(2.3.3)

2.3.3 - एसएलबीसी सभांसाठी विषय/कार्यक्रम पत्रिका

संबंधित राज्यविषयक प्रश्नांची सोडवणुक करणे सर्व एसएलबीसीकडून अपेक्षित असले तरीही, एसएलबीसीनी त्यांच्या मंचांवर चर्चा केलीच पाहिजे असे, सर्व राज्यांसाठी सामान्य असलेले विषय पुढीलप्रमाणे आहेत :-

विहित केलेल्या कालावधीत, बँकिंग सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठीची उद्दिष्टे साध्य करण्यातील प्रगतीचे नियतकालिक मूल्यमापन व मूल्यांकन करण्यासाठीची देखरेख यंत्रणा, वित्तीय समावेशन योजनेखाली (एफआयपी) केलेल्या प्रगतीचेही पुनरावलोकन एसएलबीसीच्या सभांमध्ये केले जावे.

(2) आयटीचे सहाय्य असलेल्या वित्तीय समावेशनासाठी साधक/बाधक विशिष्ट प्रश्न.

(3) समावेशक वाढीसाठी बँकिंगचा विकास होण्यासाठी "सहाय्यक" वाढविण्याबाबत व "विरोधक" कमी करण्याबाबत/काढून टाकण्याबाबतचे प्रश्न.

(4) वित्तीय साक्षरता केंद्रे (एफएलसी), आणि व्यवसाय व्यवस्थापनासाठी कौशल्ये देण्यासाठी व क्षमतावर्धनासाठीच्या आरसेटी प्रकारच्या प्रशिक्षण संस्था स्थापन करणे ह्यासारख्या, बँकांकडून व राज्य सरकारांकडून द्यावयाच्या "क्रेडिट प्लस" कार्यकृती देण्यासाठीच्या प्रोत्साहनांवर देखरेख ठेवणे.

(5) वित्तीय समावेशन साध्य करण्यासाठीचे वित्तीय साक्षरता प्रयत्न वाढविणे.

(6) राज्याच्या वार्षिक कर्ज योजनेखालील (एसीपी) बँकांच्या कामगिरीचा आढावा घेणे.

- (7) अर्थव्यवस्थेच्या निरनिराळ्या क्षेत्रांना कर्ज देण्यामधील प्रादेशिक असमतोल.
- (8) राज्याचे कर्ज - ठेवी गुणोत्तर
- (9) प्राधान्य क्षेत्र व समाजाच्या दुर्बल घटकांना कर्ज पुरवठा
- (10) सरकार प्रायोजित योजनांखाली सहाय्य
- (11) शैक्षणिक कर्ज देणे.
- (12) एसएचजी - बँक जोडणीखालील प्रगती.
- (13) एमएसएमई क्षेत्रांच्या समस्यांवर चर्चा करणे.
- (14) भू-अभिलेख व वसुली यंत्रणा सुधारण्यासाठी केलेले उपाय.
- (15) बँकांकडून वेळेवारी माहिती सादर केली जाणे.
- (16) मदतीच्या उपायांचे (लागू असेल तेथे नैसर्गिक संकटांबाबत) पुनरावलोकन आणि
- (17) डीसीसी/डीएलआरसी सभांमध्ये अनुत्तरित/न सोडविलेले प्रश्न.

ही यादी केवळ निर्देशक असून सर्वसमावेशक नाही. एसएलबीसी आमंत्रक बँका, आवश्यक वाटेल ती इतर कोणतीही बाब ह्या कार्यक्रम पत्रिकेत समाविष्ट करू शकतात.

(2.3.4) बँकिंगचा शिरकाव

- (1) गेली अनेक वर्षे लीड बँक योजनेचा केंद्रबिंदू समावेशक वृद्धी व वित्तीय समावेशन ह्यांचेकडे सरकला आहे. माहिती तंत्रज्ञानाच्या (आयटी) व मध्यस्थांच्या वापरामुळे, परवडणा-या खर्चामध्ये बँकिंग सेवा देण्यामधील पोहोच, प्रमाण व सखोलता वाढविण्यास बँकांना मदतच झाली आहे.
- (2) एसएलबीसी आमंत्रक बँका/लीड बँका ह्यांना सांगण्यात येते की, त्यांनी ग्रामीण क्षेत्रात खोलवर जाऊन बँकिंग सेवा देऊन 100% वित्तीय समावेशन साध्य करण्यावर लक्ष केंद्रित करावे. अशा बँकिंग सेवा केवळ सिमेंट-विटांनी बांधलेल्या शाखांमधूनच दिल्या गेल्या पाहिजेत असे नाही तर, बीसीच्या मार्फत ह्यासह, आयसीटी - आधारित मॉडेलसच्या निरनिराळ्या स्वरूपांपैकी कोणत्याही स्वरूपामार्फत दिल्या जाऊ शकतात. तथापि, वाणिज्य बँका/आरआरबींनी आयसीटी जोडणी नाही ही सबब, वित्तीय समावेशनासाठी देऊ नये.
- (3) एसएलबीसी आमंत्रक बँकांनी, पारंपरिक बँकिंग प्रणालीचा शिरकाव पाहिजे असलेल्या सर्व केंद्रांमध्ये बँकिंगच्या विस्ताराची खात्री करून घेण्यासाठी ह्यासाठी, ब्लॉक, जिल्हा व राज्य सरकारांसमोर, रस्ते/जोडणी क्षमता ह्यासारखे अडथळे, उपयुक्त अशी कायदा व सुरक्षा व्यवस्था, अखंड वीज पुरवठा, सुयोग्य सुरक्षा ह्यासारखे प्रश्न मांडून सोडवावेत. तथापि, ह्या अडथळ्यांमुळे वित्तीय समावेशनाच्या प्रगतीला प्रतिबंध होऊ देऊ नये.

(2.3.5) एसएलबीसी-सभांचे वार्षिक कॅलेंडर

- (1) एसएलबीसी/युटीएलबीसी सभांची परिणामकारकता सुधारण्यास व त्या सुरळीतपणे चालविल्या जाण्यास, एसएलबीसीच्या आमंत्रक बँकांना सांगण्यात आले आहे की, त्यांनी सभा घेण्यासाठी वर्षाच्या सुरुवातीसच, कार्यक्रमांचे एक वार्षिक कॅलेंडर (कॅलेंडर वर्ष धर्तीवर) तयार करावे. कार्यक्रमांच्या ह्या कॅलेंडरमध्ये, एसएलबीसीला माहिती सादर करण्याची व एसएलबीसी आमंत्रकाने ती माहिती स्वीकारण्याची शेवटची तारीख स्पष्टपणे दिली जावी. केंद्र सरकार, राज्य सरकारे, बँका, आरबीआय इत्यादींसारख्या निरनिराळ्या एजन्सींच्या अधिका-यांच्या भविष्यातील तारखा त्यांनी राखून ठेवण्यासाठीची एक अग्रिम सूचना म्हणून हे वार्षिक कॅलेंडर, सर्व संबंधितांना पाठविले जावे. कोणत्याही

परिस्थितीत, एसएलबीसी/युटीएलबीसीच्या सभा, ह्या कॅलेंडर नुसारच घेतल्या जाव्यात. कसुरी करणा-या बँकांकडून माहिती मिळण्याची वाट न पाहता सभेची विषयपत्रिका आधीच पाठविली जावी. तथापि, कसुरी करणा-या बँकांचा विषय एसएलबीसीच्या सभेत घेतला/चर्चिला जावा. ह्याशिवाय, एसएलबीसीच्या आमंत्रक बँकेने, कसुरी करणा-या बँकांच्या नियंत्रक कार्यालयाला, ह्याबाबत एक पत्र पाठवून त्याबाबत आरबीआयच्या प्रादेशिक कार्यालयालाही कळवावे. तथापि, एसएलबीसी आमंत्रक बँकेने, वेळेवारी माहिती सादर करण्याबाबत पाठपुरावा करणे सुरुच ठेवावेत. ह्याशिवाय, मुख्यमंत्री, वित्त मंत्री किंवा इतर वरिष्ठ अधिकारी यदा कदाचित, एसएलबीसी सभेला हजर न राहू शकल्यास, त्यांनी तसे सुचविल्यास, एसएलबीसीची एक खास सभा घेतली जाऊ शकते. कार्यक्रमांचे कॅलेंडर तयार करण्यासाठी स्थूलमानाने असलेली पुढील मार्गदर्शक तत्वे वापरली जावीत -

कार्यकृती	पूर्ण करण्याची तारीख
एसएलबीसी/युटीएलबीसीच्या सभांचे कॅलेंडर तयार करणे आणि खाली दिलेल्या तारखेनुसार, माहिती सादर करण्यासाठीच्या कट ऑफ तारखा व सभांच्या तारखांची सूचना सर्व संबंधितांना देणे.	दर वर्षी 15 जानेवारी
सभेची नेमकी तारीख व बँकांकडून एसएलबीसींना माहिती सादर करण्याबाबत स्मरणपत्रक पाठविणे.	तिमाही संपण्यापूर्वी 15 दिवस
एसएलबीसी आमंत्रक बँकेकडून माहिती/डेटा मिळवण्यासाठीची अंतिम तारीख	तिमाही संपल्यानंतर 15 दिवस
विषयपत्रिका - पार्श्वभूमीची पत्रके वाटणे.	तिमाही संपल्यानंतर 20 दिवस
सभा घेणे	तिमाही संपल्यानंतर 45 दिवसांच्या आत
सभेचे इतिवृत्त सर्व स्टोक होल्डरांना पाठविणे.	सभा घेतल्यानंतर 10 दिवसांच्या आत
सभेत दिसून आलेल्या कृती बाबींचा पाठपुरावा.	इतिवृत्त पाठविल्यानंतर 30 दिवसांच्या आत पूर्ण केले जावे (पुढील सभेत आढावा घेण्यासाठी)

(2) वर्षाच्या सुरुवातीस सभांचे कॅलेंडर तयार करण्याचा हेतु म्हणजे, ह्या सभांची सुयोग्य सूचना दिली जाणे व विषयपत्रिका वेळेवारी तयार करून त्या सर्व स्टोक होल्डरांना पाठविण्यात आल्या आहेत ह्याची खात्री करून घेणे. सहभागी बँका व सरकारी विभाग ह्यांच्याकडून एसएलबीसी आमंत्रकांना डेटा सादर करण्याबाबतची स्पष्ट मार्गदर्शक तत्वे देण्यात आली आहेत ह्याचीही ह्यामुळे खात्री केली जाते. ह्या सभांना हजर राहणा-या निरनिराळ्या वरिष्ठ अधिका-यांकडून तारखा घेण्यात एसएलबीसी आमंत्रकांना घालवावा लागणारा अमूल्य वेळही ह्यापुढे वाचेल अशी अपेक्षा आहे.

(3) एसएलबीसी आमंत्रक बँकांनी, ह्या वार्षिक कॅलेंडरांचे अनुसरण करण्यामधील फायदे समजणे गरजेचे आहे. ह्यासाठी एसएलबीसी आमंत्रक बँकांना सांगण्यात येते की, वर्षाच्या सुरुवातीस तयार केलेल्या वार्षिक कॅलेंडरला त्यांनी भरपूर प्रसिध्दी द्यावी आणि ह्या सभांना हजर राहणे अपेक्षित असलेल्या वरिष्ठ अधिका-यांच्या तारखा, सर्व सभांसाठी, त्यांच्या कार्यालयाकडून राखून ठेवल्या जाव्यात. तारखा राखून ठेवल्यानंतरही काही कारणामुळे, तो वरिष्ठ अधिकारी सभेला हजर राहू शकत नसल्यास, ती सभा कॅलेंडरमध्ये दिल्यानुसारच घेतली जावी. अधिक महत्वाचे म्हणजे, ह्या सभांमध्ये आढावा घेण्यासाठीची माहिती, कॅलेंडरमध्ये दिलेल्या अंतिम तारखांपूर्वीच सादर करण्यात यावी आणि वेळेवारी माहिती सादर न करणारांना, त्यांनी ती माहिती वेळेत सादर न करण्याची कारणे स्पष्ट करण्यास

सांगण्यात यावे व ती कारणे सभेच्या इतिवृत्तात नोंद केली जावीत. कोणत्याही परिस्थितीत, विषयपत्रिका तयार करण्याचे कार्य, कॅलेंडरमध्ये दिलेल्या तारखांपलिकडे केले जाऊ नये.

(2.3.6) एसएलबीसी वेबसाईट - माहिती/डेटाचे प्रमाणीकरण

एसएलबीसी आमंत्रक बँकांनी, एसएलबीसी वेबसाईट्स तयार करणे/ठेवणे आवश्यक आहे. ह्या वेबसाईटमध्ये, एलबीएस व सरकार प्रायोजित योजनांसंबंधीच्या सर्व सूचना उपलब्ध असाव्यात आणि ह्या सभांबाबत किंवा राज्यनिहाय डेटा/बँक निहाय कामगिरी ह्याबाबत कोणतीही माहिती मिळविण्यास इच्छुक असलेल्या सर्वसामान्य व्यक्तीला उपलब्ध असाव्यात. एसएलबीसी वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात येणा-या माहितीचे व डेटाचे प्रमाणीकरण करण्यासाठी, माहिती व डेटा ह्यांची निर्देशक यादी जोडपत्र 2 मध्ये दिली आहे. एसएलबीसींनी, त्यांच्या बँकेच्या एसएलबीसीच्या वेबसाईटवर विहित केलेली किमान माहिती ठेवण्याची व्यवस्था करावी आणि किमान तिमाही धर्तीवर ती अद्यावत करावी. बँकांनी नोंद घ्यावी की, ही यादी केवळ निर्देशकात्मक असून, राज्यासाठी संबंधित अशी अतिरिक्त माहितीही वेबसाईटवर टाकण्याचे स्वातंत्र्य त्यांना आहे.

(2.3.7) राज्य सरकारशी समन्वय

एसएलबीसी आमंत्रक बँकांकडून अपेक्षित आहे की त्यांनी राज्यामधील सर्व बँकांच्या कार्यकर्तींमध्ये समन्वय ठेवावा, आणि कर्ज देणे, बँकिंगचा विकास करण्यासाठी आवश्यक मदत देण्यामधील आणि वित्तीय साक्षरतेचे उद्दिष्ट साध्य करण्यातील कार्यकारी प्रश्नांवर सरकारच्या अधिका-यांशी चर्चा करावी.

(2.3.8) क्षमता निर्माण/प्रशिक्षण/जाणीव निर्माण कार्यक्रम

(1) बँका, सर्वसामान्यतः बँकिंग आणि लीड बँक योजनेची विशिष्ट व्याप्ती व भूमिका ह्याबाबत जिल्हाधिकारी आणि जिल्हा परिषदेचे सीईओ ह्यांच्यामध्ये जाणीव निर्माण करणे गरजेचे आहे. प्रत्येक राज्यामध्ये, एसएलबीसी आमंत्रक बँकेने, दर वर्षी, शक्यतो एप्रिल/मे महिन्यात एका संपूर्ण दिवसाची 'जाणीव निर्माण कार्यशाळा' आयोजित करावी. अशी जाणीव निर्माण करणे अशा अधिका-यांच्या प्रशिक्षणाचा एक भाग केला जावा. ह्याशिवाय, त्यांची जिल्ह्यात नेमणुक झाल्याबरोबर, एसएलबीसीने, जाणीव निर्माण करण्यासाठी व लीड बँक योजनेचे आकलन होण्यासाठी, जिल्हाधिका-यांचा एसएलबीसी आमंत्रकांच्या कार्यालयाला एक्सप्रोजर व्हिजिट्स आयोजित कराव्यात.

(2) ह्या लीड बँका योजनेच्या अंमलबजावणीशी संबंधित सरकारी एजन्सीज व बँकांच्या कार्यकारी स्तरावरील कर्मचा-यांनी अगदी अलिकडील विकासाची व येणा-या संधीची जाणीव ठेवली पाहिजे. कर्मचा-यांमध्ये जाणीव निर्माण करणे/प्रशिक्षण/चर्चासत्रे नियतकालिक कालावधीने व सातत्याने ठेवण्यात येणे आवश्यक आहे.

(3) लीड बँक योजनेची अंमलबजावणी

(3.1) कर्ज योजना तयार करणे

लीड बँक योजनेमध्ये नियोजनाची भूमिका अत्यंत महत्वाची असून विकासासाठी असलेली विद्यमान क्षमता जाणून घेण्यासाठी खालपासून वर जाण्याचा दृष्टिकोन ठेवला जातो. एलबीएसखाली नियोजनाची सुरुवात, निरनिराळ्या क्षेत्रांसाठीची ब्लॉक निहाय/कार्यकृती निहाय आणि क्षमता ओळखण्यापासून केली जाते.

(3.2) क्षमतेशी जोडलेल्या कर्ज योजना (पीएलपी)

(1) पोर्टेशियल लिंकड क्रेडिट प्लान्स (पीएलपी) हे, बँकेच्या मार्फत, विकासासाठीचे विद्यमान पोर्टेशियल (भावी संभाव्यता) चे मॉपिंग करण्याच्या मूलभूत उद्दिष्टासह विकेंद्रीकृत कर्ज नियोजन करण्यामधील एक पाऊल आहे. दीर्घकालीन प्रत्यक्ष संभाव्यता, पायाभूत सोयींची उपलब्धता, पणन सुविधा आणि सरकारची धोरणे/कार्यक्रम इत्यादि बाबी, पीएलपी विचारात घेत असतात.

(2) प्रत्येक वर्षाच्या जून महिन्यात एलडीएमकडून एक पीएलपी-पूर्व सभा घेतली जाते व त्यात, कर्ज-क्षमतेसंबंधीचे (क्षेत्र/कार्यकृती निहाय) त्यांचे विचार व प्रश्न मांडण्यासाठी, तसेच, मागील एक वर्षामधील त्यांच्या जिल्ह्यामधील प्रमुख वित्तीय व समाज-अर्थशात्रीय विकास, तसेच त्याबाबत पीएलपीमध्ये समाविष्ट करण्यासाठीचे उपक्रम व्यक्त करण्यासाठी, बँका, सरकारी एजन्सीज इत्यादींनी उपस्थित असावे लागते. नाबार्डचे डीडीएम, ह्या सभेमध्ये एक सादरीकरण करून त्यात, पुढील वर्षासाठीची पीएलपी तयार करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या प्रमुख माहिती सांगतात. पीएलपीचे प्रतिक्रियातील एक घटक होण्यासाठी राज्य सरकारला सहाय्य होण्यासाठी, पुढील वर्षासाठीची पीएलपी दर वर्षी ऑगस्ट मध्येच तयार करावयाची असते.

(3) जिल्हा कर्ज योजना तयार करावयाची रीत पुढीलप्रमाणे आहे.

(अ) वाणिज्य बँकांची नियंत्रक कार्यालये, आणि आरआरबी व डीसीसीबी/एलडीपीची मुख्य कार्यालये, स्वीकारण्यात आलेल्या ब्लॉक निहाय/कार्यकृती निहाय क्षमता, त्यांच्या संबंधित बँक प्रबंधकाद्वारे शाखा कर्ज योजना (बीसीपी) तयार करण्यासाठी त्यांच्या सर्व शाखांना पाठवितात. ह्या कर्ज योजनांची कार्यवाही वेळेवारी सुरु व्हावी ह्यासाठी शाखा/ब्लॉक योजना तयार करण्याचे कार्य, सर्व शाखांकडून वेळेत पूर्ण केले गेले असल्याची बँकांनी खात्री करून घ्यावी.

(ब) प्रत्येक ब्लॉकसाठी एक विशेष ब्लॉक स्तरीय बँकर्स समितीची (बीएलबीसी) सभा घेतली जाते व त्या सभेत ब्लॉक कर्ज योजना तयार करण्यासाठी, शाखेचा कर्ज योजनांवर चर्चा करून त्या एकत्रित केल्या जातात. डीडीएम व एलडीएम, ह्या योजनेला अंतिम स्वरूप देण्यासाठी बीएलबीसीला मार्गदर्शन करतात आणि खात्री करून घेतात की, सरकार प्रायोजित योजनांसह, ती ब्लॉक कर्ज योजना कार्यकृती निहाय ओळखण्यात आलेल्या संभाव्यतांशी जुळणारी आहे.

(क) जिल्हा कर्ज योजना (डीसीपी) तयार करण्यासाठी, त्या जिल्ह्याच्या सर्व ब्लॉक कर्ज योजना एलडीएमकडून एकत्रित केल्या जातात. ही योजना, त्या जिल्ह्यात कार्यरत असलेल्या सर्व वित्तीय संस्थांनी द्यावयाच्या. त्या जिल्ह्यातील कर्ज गरजांचे पृथकरणात्मक मूल्यमापन, तसेच नवीन वर्षासाठी, सर्व वित्तीय संस्थांनी द्यावयाच्या कर्जाची एकूण रक्कम दर्शविते. बँकांच्या प्रादेशिक/नियंत्रक कार्यालयांनी, त्या वर्षासाठीच्या व्यवसाय-योजनांना अंतिम स्वरूप देतेवेळी, डीसीपीमध्ये दिलेली वचने विचारात घ्यावीत आणि कामगिरी-अंदाजपत्रकांना (परफॉर्मन्स बजेट) अंतिम स्वरूप देण्यापूर्वीच त्यांच्या योजना तयार केल्या जाव्यात.

(ड) त्यानंतर ही जिल्हा कर्ज योजना, लीड डिस्ट्रिक्ट मॅनेजर कडून अंतिम स्वीकार/मंजुरीसाठी डीसीसी समोर ठेवली जाते. ह्या सर्व जिल्हा कर्ज योजना एकत्रित करून, एसएलबीसी आमंत्रक बँकेने तयार करावयाची राज्य स्तरीय कर्ज योजना तयार केली जाते व दर वर्षीच्या 1 एप्रिल पासून लागू/सुरु केली जाते.

(3.3) कर्ज योजनांच्या कामगिरीवर देखरेख

ह्या कर्ज योजनांच्या कामगिरीचा आढावा लीड बँक योजनेखाली निर्माण केलेल्या निरनिराळ्या मंचांमध्ये पुढीलप्रमाणे घेतला जातो.

ब्लॉक स्तरावर	ब्लॉक स्तरीय बँकर्स समिती (बीएलबीसी)
जिल्हा स्तरावर	जिल्हा सल्लागार समिती (डीसीसी) व जिल्हा स्तरीय पुनरावलोकन समिती (डीएलआरसी)
राज्य स्तरावर	राज्य स्तरीय बँकर्स समिती (एसएलबीसी)

आरबीआय व्दारा एलबीएसचे निरीक्षण- देखरेख माहिती प्रणाली (एमआयएस)

(1) राज्यामधील कर्ज प्रवाहाचा आढावा घेण्यासाठी, वार्षिक कर्ज योजनेवरील (एसीपी) माहिती हा एक महत्वाचा घटक आहे. एसीपी साठीचे नमुने, प्राधान्य क्षेत्र कर्जावरील विद्यमान असलेल्या अहवाल पाठविण्याच्या मार्गदर्शक तत्वांशी जुळवून घेतले जातात. त्यानुसार, शेतकी, सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग, निर्यात कर्ज, शिक्षण, गृहनिर्माण, सामाजिक पायाभूत सोयी, नूतनीकरणक्षम ऊर्जा व इतर ह्यांचा समावेश असलेल्या प्राधान्य क्षेत्राच्या वर्गांचा विचार करून हा एसीपी तयार केला जावा.

ह्याशिवाय, शेती/कृषीच्या नव्याने केलेल्या व्याख्येमध्ये पुढील गोष्टींचा समावेश करण्यात आला आहे - (1) कृषी कर्ज (2) शेतीविषयक पायाभूत सोयी आणि (3) सहाय्यक कार्यकृती. सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांमध्ये पुढील गोष्टी समाविष्ट करण्यात आल्या आहेत. (1) सूक्ष्म उद्योग/व्यवसाय (2) छोटे उद्योग/व्यवसाय आणि (3) मध्यम उद्योग/व्यवसाय. खादी व ग्रामीण उद्योग क्षेत्र (केव्हीआय) आणि एमएसएमईना द्यावयाचे अन्य वित्त सहाय्य. अशा प्रकारे, सध्या, एसीपी उद्दिष्टांसाठी द्यावयाची विवरणपत्रे म्हणजे, एलबीएस - एमआयएस (जोडपत्र 4), वाटप व आऊटस्टँडिंग साठीचे विवरणपत्र एलबीएस-एमआयएस-2 (जोडपत्र 5) आणि एसीपी उद्दिष्टांच्या तुलनेत, एसीपी कामगिरी एलबीएस-एमआयएस-3 (जोडपत्र 6) लीड बँका/आमंत्रक बँका ह्यांना सांगण्यात आले आहे की, त्यांनी, वित्तीय वर्ष 2016-17 पासून, एलबीएस-एमआयएस - 1, 2 व 3 ची विहित केलेल्या नमुन्यातील, बँक-गट निहाय विवरणपत्रे तयार करावीत आणि ती विवरणपत्रे, डीसीसी व एसएलबीसीच्या सर्व सभांमध्ये अर्थपूर्ण पुनरावलोकनासाठी ठेवावीत.

(2) अनुसूचित वाणिज्य बँकांच्या अखिल भारतीय डेटा/माहिती बरोबर, डेटाचा मेळ व एकात्मता ठेवण्यासाठी व डेटाचे अर्थपूर्ण पुनरावलोकन/विश्लेषण केले जाण्यासाठी, अनुसूचित वाणिज्य बँका व राज्य सहकारी बँका व डीसीसीबी ह्यांसारख्या इतर बँकांसाठी, डीसीसी/एसएलबीसी सभांमध्ये व प्रादेशिक कार्यालयात सादर करतेवेळी, एसीपी व एफआयपी डेटा वेगवेगळ्या गटांमध्ये ठेवला जाणे आवश्यक आहे. बँक गट निहाय स्थिती समजण्यासाठी, अनुसूचित वाणिज्य बँकांच्या डेटाचे, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका, खाजगी क्षेत्रातील बँका व प्रादेशिक ग्रामीण बँका असे गट करणे आवश्यक आहे.

(4) लीड बँकेची जबाबदारी देणे

(1) लीड बँक योजना, भारतीय रिझर्व्ह बँकेकडून 1969 पासून देण्यात आली आहे. प्रत्येक जिल्ह्यामधील नेमण्यात आलेल्या बँकांना लीड बँकेची जबाबदारी देण्याचे कार्य, ह्या कार्यासाठी तयार केलेल्या विस्तृत कार्यरीतीना अनुसरून रिझर्व्ह बँकेकडून करण्यात आले आहे. जून 30, 2016 रोजी, देशाच्या 673 जिल्ह्यांमध्ये, सार्वजनिक क्षेत्रातील 25 बँकांना व खाजगी क्षेत्रातील एका बँकेला लीड बँकेची जबाबदारी देण्यात आली आहे.

(2) राज्य स्तरीय बँकर्स समिती (एसएलबीसी)/केंद्र शासित प्रदेश स्तरीय बँकर्स समिती (युटीएलबीसी), राज्य स्तरावरील/केंद्र शासित प्रदेश (युटी) स्तरावरील एक सर्वोच्च स्तरीय मंच ह्या नात्याने, ह्या लीड बँक योजनेखाली, राज्य/केंद्र शासित प्रदेशातील वित्तीय संस्था व सरकारी विभाग ह्यांच्या कार्यकर्तींमध्ये समन्वय आणण्याचे काम करते. ह्यासाठी, बँकांना एसएलबीसी/युटीएलबीसीचे आमंत्रक म्हणून नेमले जाते. जून 30, 2016 रोजी, 29 राज्ये व 7 केंद्र शासित प्रदेशांचे आमंत्रक म्हणून, सार्वजनिक क्षेत्रातील 16 बँकांना व खाजगी क्षेत्रातील एका बँकेला नेमण्यात आले आहे. राज्य/युटी निहाय एसएलबीसी/युटीएलबीसी आमंत्रक व जिल्हा निहाय लीड बँका ह्यांची यादी जोडपत्र 1 मध्ये दिली आहे.

(3) ह्या लीड बँक योजनेचा (एलबीएस) विस्तार महानगरीय क्षेत्रातील जिल्ह्यांमध्येही करण्यात आला आहे व त्यामुळे संपूर्ण देशच लीड बँक योजनेखाली आला आहे.

(5.1) बँक नसलेल्या खेड्यांमध्ये बँकिंग सेवा उपलब्ध करण्यासाठीचा आराखडा

(1) देशामधील बँका नसलेल्या सर्व खेड्यांमध्ये, ग्राहकांच्या दारात बँकिंग सेवा उपलब्ध करण्यासाठी टप्प्या टप्प्याने करावयाचा एक दृष्टिकोन ठेवण्यात आला आहे. नोव्हेंबर 2009 मध्ये पहिल्या टप्प्याखाली, 2000 पेक्षा अधिक लोकसंख्या असलेल्या खेड्यांमध्ये बँकिंग सेवा पुरविण्यासाठीचा रोड मॅप (रूपरेषा योजना) तयार करण्यासाठीची मार्गदर्शक तत्त्वे देण्यात आली होती. पहिला टप्पा मार्च 2012 पर्यंत यशस्वी प्रकारे पूर्ण झाल्यानंतर, जून 2012 मध्ये, 2000 पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या व बँका नसलेल्या खेड्यांमध्ये बँकिंग सेवा पुरविण्यासाठी एक रोड मॅप तयार करण्यात आला.

(2) पीएमजेडीवायची सातत्याने होत असलेली अंमलबजावणी विचारात घेऊन आमंत्रक बँका व लीड बँकांना सांगण्यात आले आहे की त्यांनी, बँका नसलेल्या व 2000 पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या खेड्यांमध्ये बँकिंग सेवा देण्याची प्रक्रिया (टप्पा 2), आधी विहित केलेल्या मार्च 2016 ऐवजी, पीएमजेडीवायशी समन्वय साधत ऑगस्ट 14, 2015 पर्यंत पूर्ण करावी.

(3) 2000 पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या खेड्यांमध्ये बँकिंग सेवा पुरविण्याच्या रोड मॅप खाली, एसएलबीसी आमंत्रक बँकांना सांगण्यात येते की, त्यांनी 2000 पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या व बँका नसलेल्या सर्व खेड्यांबाबतच्या रोड मॅपच्या प्रगतीवर देखरेख ठेवावी आणि ऑगस्ट 2015 च्या विहित कालरेषेपर्यंत ते काम पूर्ण होईल ह्याची खात्री करून घ्यावी. वरील रोड मॅप खाली बँकांनी केलेल्या प्रगतीचा (प्रत्येक जिल्ह्यात बँक निहाय) तिमाही अहवाल, ती तिमाही संपल्यानंतर 15 दिवसांच्या आत, जोडपत्र 3 मध्ये विहित केलेल्या नमुन्यात, एसएलबीसी कडून, रिझर्व्ह बँकेच्या संबंधित प्रादेशिक कार्यालयाकडे पाठविला जाणे आवश्यक आहे.

(5.2) अनुसूचित वाणिज्य बँकेची शाखा नसलेल्या व 5000 पेक्षा अधिक लोकसंख्या असलेल्या खेड्यांमध्ये पक्क्या बांधणीच्या (विटा व चुना वापरलेल्या) शाखा उघडण्यासाठीचा आराखडा/कृतीयोजना

2000 पेक्षा अधिक व 2000 पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या खेड्यांमध्ये बँकिंग सेवा पुरविण्याच्या रोडमॅपच्या पुनरावलोकनानंतर असे दिसून आले की, बँका नसलेल्या खेड्यांमध्ये बँकिंग सेवा दिल्या जाण्याचे काम बीसी मॉडेलकडे झुकलेले असून शाखा व बीसीचे गुणोत्तर खूप कमी आहे. बँकिंग अधिक खोलवर/दूरवर जाण्यासाठी व वित्तीय समावेशनासाठी, विटा-सिमेंटने बांधलेल्या शाखा एक महत्त्वाचा घटक ठरतो. ह्यासाठी, एखाद्या अनुसूचित वाणिज्य बँकेची शाखा नसलेल्या व 5000 पेक्षा जास्त लोकसंख्या असलेल्या खेड्यांवर लक्ष केंद्रित करण्याचे ठरविण्यात आले. ह्यामुळे, बीसी आऊटलेट्सना उच्च दर्जाच्या वित्तीय सेवा व वेळेवारी आधार देण्यास बँकांना मदत होईल व त्यामुळे बीसीच्या मार्फत दिलेल्या सेवा टिकून राहण्यास व बळकट होण्यास मदत होईल तसेच बीसीचे कामकाजावर जवळून देखरेखही ठेवण्यास मदत होईल. त्यानुसार, एसएलबीसी आमंत्रक बँकांना सांगण्यात आले होते की, त्यांनी त्यांच्या राज्यांमधील, अनुसूचित वाणिज्य बँकांच्या शाखा नसलेल्या व 5000 पेक्षा अधिक लोकसंख्येच्या खेड्यांचा शोध घ्यावा. ही खेडी, शाखा उघडण्यासाठी अनुसूचित वाणिज्य बँकांमध्ये (प्रादेशिक ग्रामीण बँकांसह) वाटली जातील. ह्या रोडमॅपखाली बँक शाखा उघडण्याचे काम मार्च 31, 2017 पर्यंत पूर्ण केले जावे.

(6) कर्ज ठेव गुणोत्तर

(6.1) ग्रामीण व अर्ध-नागरी क्षेत्रांमधील बँकांचा सीडी रेषो

बँकांना सांगण्यात आले आहे की, त्यांनी त्यांच्या ग्रामीण व अर्ध नागरी शाखांबाबत वेगवेगळ्याने, अखिल भारतीय स्तरावर 60% एवढा सीडी रेषो साध्य करावा. हा रेषो, शाखानिहाय किंवा क्षेत्र निहाय वेगवेगळ्याने साध्य करणे आवश्यक नसले तरी, कर्ज देण्यामधील क्षेत्रीय असमतोल कमीत कमी करण्यासाठी, निरनिराळी राज्ये/क्षेत्रे ह्यामधील रेषोतील मोठा फरक टाळण्याची खात्री करावी. आवश्यक पायाभूत सोयींचा अभाव, निरनिराळ्या क्षेत्रांच्या कर्ज घेण्याच्या बदलत्या क्षमता ह्यासारख्या घटकांमुळे काही जिल्ह्यांमधील कर्ज वाटप अत्यंत कमी आहे. अशा क्षेत्रांमधील त्यांच्या शाखांच्या कामगिरीचा बँकांनी आढावा घ्यावा आणि कर्ज प्रवाह वाढविण्यासाठी आवश्यक ती पाऊले उचलावीत. लीड बँकांनी, जिल्ह्यामधील इतर वित्तीय संस्थांबरोबर, तसेच डीसीसी मंचावर ह्या प्रश्नावर सर्वांगीण चर्चा करावी.

(6.2) सीडी रेशोवरील तज्ञ गटांच्या शिफारशीची अंमलबजावणी

(1) राज्ये/क्षेत्रांमधील कमी सीडी रेशोच्या प्रश्नांचे स्वरूप व आकारमान शोधण्यासाठी व तो प्रश्न सोडविण्याचे उपाय सुचविण्यासाठी, भारत सरकारने एक तज्ञ गट स्थापन केला होता. ह्या तज्ञ गटाने, कमी सीडी रेशोबाबतच्या अडचणी व कारणे ह्यांची तपासणी केली व काही शिफारशी केल्या. ह्या शिफारशीनुसार, पुढील पॅरामीटर्सच्या आधारावर बँकांच्या सीडी रेशोवर निरनिराळ्या स्तरांवर देखरेख केली जावी.

संस्था/स्तर	निर्देशक
मुख्य कार्यालयातील वैयक्तिक बँका	Cu + RIDF
राज्य स्तरीय (एसएलबीसी)	Cu + RIDF
जिल्हा स्तरीय	Cs

येथे

Cu = उपयोजितेच्या जागेनुसार कर्ज,

Cs = मंजूरीच्या जागेनुसार कर्ज,

RIDF = आरआयडीएफ खाली राज्यांना देण्यात आलेली एकूण स्त्रोतीय मदत.

ह्याशिवाय बँकांना सांगण्यात येते की :

- 40 पेक्षा कमी सीडी रेशो असलेल्या जिल्ह्यांमध्ये, ह्या सीडी रेशोवर देखरेख ठेवण्यासाठी डीसीसीच्या विशेष पोट-समित्या (एसएससी) स्थापन केल्या जातील.
- 40 ते 60 च्या दरम्यान सीडी रेशो असलेल्या जिल्ह्यांवर विद्यमान प्रणालीनुसार डीसीसीकडून देखरेख ठेवली जाईल. आणि
- 20 पेक्षा कमी सीडी रेशो असलेल्या जिल्ह्याला विशेष वागणुक दिली जावी.

(2) 40% पेक्षा कमी सीडी रेशो असलेल्या जिल्ह्यांमध्ये, सीडी रेशोवर देखरेख करण्यासाठी तसेच तो सीडी रेशो वाढविण्यासाठी देखरेखक्षम कृती योजना (एमएपी) तयार करण्यासाठी, डीसीसीच्या विशेष पोट समित्या (एसएससी) स्थापन केल्या जाव्यात. (एमएससीचा आमंत्रक लीड डिस्ट्रिक्ट मॅनेजर (एलडीएम) नेमलेला असतो व ह्या एसएससीमध्ये, त्या क्षेत्रात कार्यरत असलेल्या बँकांच्या जिल्हा-समन्वयकाव्यतिरिक्त आरबीआयचा एलडीओ, नाबार्डचा डीडीएम, जिल्हा प्रशासनाच्या वतीने निर्णय घेण्याचा अधिकार जिल्हा नियोजन अधिकारी किंवा जिल्हाधिका-याचा प्रतिनिधी ह्यांचा समावेश असावा.

ह्या पोट-समितीची कार्ये पुढीलप्रमाणे आहेत.

- ह्या एसएससीनी, त्यांच्या जिल्ह्यातील सीडी रेशो सुधारण्यासाठी स्वतःच ठरविण्याच्या धर्तीवर देखरेख ठेवण्यायोग्य कृती योजना (एमएपी) तयार केल्या पाहिजेत.
- ह्यासाठी, त्या एसएससीने ती स्थापन झाल्यावर लगेच एक सभा घेऊन तिथेच ठरविलेल्या निरनिराळ्या ग्राऊंड लेव्हल पॅरामीटर्सच्या आधारावर, सुरुवातीला, विद्यमान वर्षासाठी सीडी रेशो वाढविण्यासाठी स्वतःचेच एक उद्दिष्ट निश्चित करावे. त्याचप्रमाणे त्याच सभेमध्ये, दर वर्षी वाढत राहिल अशा प्रकारे 60 टक्क्यांपेक्षा अधिक सीडी रेशो प्राप्त करण्यासाठी एक निश्चित कालावधी ठरवावा.
- ही प्रक्रिया पूर्ण झाल्यानंतर, एसएससीने स्वतःच ठरविलेले उद्दिष्ट व त्यासाठीचा कालावधी मंजूरीसाठी डीसीसीसमोर ठेवावा.
- त्यानंतर एसएससीने, अंमलबजावणीसाठीच्या योजना सुरु करून दोन महिन्यातून एकदा दक्षतेने त्यावर देखरेख ठेवावी.
- ह्या योजनेच्या अंमलबजावणीमधील प्रगती, एसएससीने तिमाही धर्तीवर डीसीसीला व तिच्यामार्फत एसएलबीसीच्या आमंत्रकांना कळवावी.
- ह्या मॉनिटरिबल ॲक्ट प्लानच्या (एमएसी) प्रगतीबाबत डीसीसीकडून मिळालेल्या फीडबॅकवर, आधारित, एसएससीने एक एकत्रित अहवाल तयार करून, तो, एसएलबीसीच्या सर्व सभांमध्ये चर्चेसाठी/माहितीसाठी सादर करावा.

(3) 20 पेक्षा कमी सीडी रेशो असलेल्या जिल्ह्यांबाबत, असे जिल्हे, डोंगराळ, वाळवंटी किंवा न पोहोचता येण्याजोग्या क्षेत्रात असतात आणि/किंवा केवळ प्राथमिक क्षेत्रावर अवलंबून असलेले असतात आणि/किंवा तेथे कायदा व सुरक्षा यंत्रणा कोलमडून पडलेली असते अशा क्षेत्रांमध्ये, बँकिंग प्रणाली व राज्य सरकार ह्यांनी विशेष अर्थपूर्ण रितीने एकत्र आल्याशिवाय पारंपरिक/रूढीबद्ध काम करू शकणार नाहीत.

(4) ह्या जिल्ह्यांमधील सीडी रेशो काढण्याच्या अंमलबजावणीचा साचा, 40 टक्के पेक्षा कमी सीडी रेशो असलेल्या जिल्ह्यांप्रमाणेच (उदा. एसएससी स्थापन करणे इत्यादि) असला तरी, लक्ष देण्याचे उद्दिष्ट व प्रयत्नांचा स्तर अधिक उच्चतर ठेवला पाहिजे.

ह्यासाठी

- सर्वप्रथम सर्व जिल्हे विशेष वर्गात ठेवले गेले पाहिजेत.
- त्यानंतर, सीडी रेशो वाढविण्याची जबाबदारी बँका व सरकार ह्यांनी घेतली पाहिजे, व ते जिल्हे, जिल्हा प्रशासन व लीड बँक ह्यांनी संयुक्तपणे 'दत्तक' घ्यावेत.
- कर्ज वाटपासाठी बँका जबाबदार असतील व ओळखपूर्ण ग्रामीण पायाभूत सोयी निर्माण करण्याची जबाबदारी ह्याबाबतचे, व कर्ज देण्यासाठी व त्याची वसुली होण्यासाठी साह्य करणारे वातावरण/परिस्थिती निर्माण करण्याबाबतचे वचन सुरुवातीसच देणे राज्य सरकारांसाठी आवश्यक आहे. वर दिल्यानुसार एक सहकारी साचा दिला गेल्यास, ह्या गटाच्या मते, सीडी गुणोत्तरात अर्थपूर्ण वाढ होण्याची शक्यता आहे.
- विशेष वर्गातील जिल्ह्यांमधील प्रगतीवर जिल्हा स्तरावर देखरेख केली जावी व ती संबंधित बँकांच्या कॉर्पोरेट कार्यानाही कळविली जावी.
- बँकांच्या सीएमडीनी अशा जिल्ह्यांमधील सीडी रेशोकडे विशेष लक्ष द्यावे.

(7) थेट लाभ हस्तांतरण

जानेवारी 2013 मध्ये भारत सरकारने थेट लाभ हस्तांतरण (डीबीटी) निवडक जिल्ह्यांमध्ये सुरु केले. डीबीसीची अंमलबजावणी करण्यास सरकारी अधिका-यांशी सहकार्य करण्यासाठी एसएलबीसी आमंत्रक बँकांना सांगण्यात आले. वित्तीय समावेशन/थेट लाभ हस्तांतरण (डीबीटी) अंमलबजावणी ह्याचा एक भाग म्हणून, एसएलबीसी सभांमध्ये एक नियमित विषय म्हणून डीबीसी रोल आऊटची स्थिती समाविष्ट करण्यास बँकांना सांगण्यात आले होते. डीबीटीच्या अंमलबजावणीसाठीची एक पूर्वाश्यकता म्हणून पात्र असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीचे एक बँक खाते असणे आवश्यक आहे. ह्याशिवाय, आयसीटी - आधारित बीसी मॉडेल मार्फत घरपोच वाटप करण्यासाठी, देशातील सर्व खेड्यांमध्ये, विटा व चुन्याच्या (पक्के बांधकाम) शाखांमार्फत किंवा शाखेनिहाय रितीने बँकिंग शाखा/दालने असणे आवश्यक आहे. ह्यासाठी बँकांना सांगण्यात आले आहे की -

- त्यांनी बँक खाती उघडणे व त्या सर्व खात्यांमध्ये आधार क्रमांक नोंदवणे पूर्ण करण्यासाठी पाऊले उचलावीत.
- लाभार्थीच्या बँक खात्यांमध्ये आधार क्रमांक नोंदविला जाण्याबाबतच्या प्रगतीवर जवळून देखरेख ठेवावी.
- आधार नंबर नोंदविण्याबाबतची लाभार्थीला विनंतीची पोचपावती मिळण्याबाबत एक प्रणाली ठेवून खात्यामध्ये आधार क्रमांक नोंदविला असल्याबाबत दुजोरा-पत्र पाठवावे.
- राज्य सरकारच्या संबंधित विभागासह जिल्हा स्तरांवर एक डीबीसी अंमलबजावणी समन्वय समिती स्थापन करावी आणि बँक खात्यांमध्ये आधार क्रमांक टाकला जाण्याबाबत आढावा घ्यावा.
- बँकेने नेमलेले बिझिनेस कॉरस्पॉंडंट्स (बीसी)/बँकेने केलेल्या इतर व्यवस्था ह्यांची इतर माहिती आणि जिल्हा-निहाय व ग्राम-निहाय नावे, एसएलबीसीच्या वेबसाईटवर प्रदर्शित केली असल्याची खात्री केली जावी.
- 'बँक खात्यांमध्ये आधार क्रमांक नोंदणे' संबंधीच्या तक्रारींचे निवारण करण्यासाठी, प्रत्येक बँकेत एक तक्रार निवारण यंत्रणा स्थापन केली जावी.

(7.1) बँक खात्यामध्ये आधार जोडणे - स्पष्टीकरण

भारताच्या माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या ऑगस्ट 11, 2015 व ऑक्टोबर 15, 2015 रोजीच्या (इब्ल्यू. पी. (सी) क्र.494 चा 2012) आधारच्या उपयोगावरील तात्पुरते आदेश विचारात घेऊन येथे स्पष्ट करण्यात येते की, आधार कार्डाचा उपयोग व बँक खात्यात आधार क्रमांक टाकणे हे केवळ ऐच्छिक असून सक्तीचे/अपरिहार्य नाही.

(8) सेवाक्षेत्र दृष्टिकोन (एसएए)

(1) ग्रामीण व अर्धनागरी क्षेत्राच्या नियोजित व व्यवस्थित विकासासाठी, एप्रिल 1989 मध्ये सुरु केलेला सेवाक्षेत्र दृष्टिकोन (एसएए) प्रादेशिक ग्रामीण बँकांसह सर्व अनुसूचित बँकांनाही लागू होता. एसएएखाली, ग्रामीण किंवा अर्धनागरी क्षेत्रामधील प्रत्येक बँक शाखेला 15 ते 25 ग्रामांना सेवा पुरविण्याचे काम सोपविण्यात आले होते, आणि तिच्या सेवा क्षेत्राच्या गरजा पूर्ण करण्याबाबत ती शाखा जबाबदार होती. एसएएचे प्राथमिक उद्दिष्ट म्हणजे उत्पादक वाढविणे, आणि बँक कर्ज, उत्पादन, उत्पादकता ह्यामध्ये परिणामकारक जोडण्या करून उत्पन्न स्तरात वाढ करणे. ह्या एसएए योजनेचे वेळोवेळी पुनरावलोकन केले गेले व ती अधिक परिणामकारक करण्यासाठी तिच्यात सुयोग्य बदल केले गेले.

(2) डिसेंबर 2004 मध्ये ह्या सेवाक्षेत्र दृष्टिकोन योजनेचे पुनरावलोकन केले गेले आणि ठरविण्यात आले की, कर्ज नियोजन व कर्ज पुरवठ्यावरील देखरेख ह्यासारखे एसएएचे सकारात्मक पैलू तसेच ठेवून, योजनेतील निर्बंधात्मक तरतुदी काढून टाकण्यात याव्यात. त्यानुसार, सरकार प्रायोजित योजना सोडल्यास, एसएएखाली, बँकांच्या ग्रामीण व अर्धनागरी शाखांना, कर्ज वाटपासाठी गाळे काढून देणे लागू करण्यात आले. अशा रितीने, वाणिज्य बँका व आरआयबीना कोणत्याही ग्रामीण किंवा अर्धनागरी क्षेत्रांमध्ये कर्ज देण्याचे स्वातंत्र्य असले तरी, कर्जदारांना त्यांच्या कर्ज गरजांसाठी कोणत्याही शाखेकडे जाण्याच पर्याय उपलब्ध आहे.

(8.1) 'नो ड्युज प्रमाणपत्र' काढून टाकणे

विशेषतः ग्रामीण व अर्धनागरी क्षेत्रातील सर्व कर्जदारांना विना अडचण कर्ज मिळण्याची खात्री करून घेण्यासाठी, व बहुविध वित्तसहाय्य टाळण्यासाठी बँकांकडे उपलब्ध असलेल्या तंत्रज्ञानाच्या विकसित रीती व निरनिराळे मार्ग विचारात घेता, बँकांना सांगण्यात येते की, सरकार प्रायोजित योजनांमध्येच 'नो ड्युज प्रमाणपत्र' घेणे आवश्यक असल्याचे सोडल्यास, सरकार प्रायोजित योजनांखालील कर्जांसह, कर्ज रक्कम कितीही असली तरी, सर्व प्रकारच्या कर्जांसाठी, ग्रामीण व अर्धनागरी क्षेत्रातील वैयक्तिक कर्जदारांकडून (एसएचजी व जेएलसीसह) 'नो ड्युज प्रमाणपत्र' घेऊ नये/आग्रह धरू नये. ह्याशिवाय, येथे स्पष्ट करण्यात येते की, बँकेकडून कर्ज घेण्यासाठी 'नो ड्युज प्रमाणपत्र' मागणे काढून टाकण्याचे धोरण, महानगरांसह नागरी क्षेत्रांसाठीही लागू आहे. 'नो ड्युज प्रमाणपत्र' व्यतिरिक्त, कर्ज मूल्यांकनासाठीचा एक भाग म्हणून योग्य परिश्रमाचा एक पर्यायी साचा वापरण्यास बँकांना उत्तेजन दिले आहे. त्यात पुढीलपैकी एक किंवा अनेक बाबी असू शकतात.

- क्रेडिट इनफर्मेशन कंपन्यांमार्फत (सीआयसी) कर्ज-इतिहास तपासणे.
- कर्जदाराने दिलेले स्वयं-घोषणापत्र किंवा शपथपत्र
- सीईआरएसएआय पंजीकरण
- मोठ्या/लहान व्यक्तींची देखरेख
- धनकॉमधील माहिती शेअर करणे.
- माहितीच शोध (एका स्वयं निश्चित कालावधीसह अन्य धनकॉमना पत्रे पाठविणे).

राज्य निहाय एसएलबीसी आमंत्रक बँका व जिल्हा निहाय लीड बँकांची यादी.

अनु. क्रमांक	राज्य / केंद्रशासित प्रदेश	एसएलबीसी संयोजक बँक	जिल्हा	जिल्हा लीड बँका
1	आंध्र प्रदेश	आंध्र बँक	1. अनंतपुर	सिंडिकेट बँक
			2. चित्तूर	इंडियन बँक
			3. पूर्व गोदावरी	आंध्र बँक
			4. गुंटूर	आंध्र बँक
			5. कडप्पा	सिंडिकेट बँक
			6. कृष्णा	इंडियन बँक
			7. कुर्नूल	सिंडिकेट बँक
			8. नेल्लोर	सिंडिकेट बँक
			9. प्रकासम	सिंडिकेट बँक
			10. श्रीकाकुलम	आंध्र बँक
			11. विशाखापट्टणम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			12. विझियानगरम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			13. पश्चिम गोदावरी	आंध्र बँक
2	अरुणाचल प्रदेश	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. अंजॉ	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			2. चँगलँग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			3. दिबांग व्हॅली	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			4. पूर्व कामेंग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			5. पूर्व सियांग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. कुरुंग कुमये	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			7. लोहित	स्टेट बँक ऑफ इंडिया

			8. लाँगडिँग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			9. लोअर दिबांग व्हॅली	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			10. लोअर सुबानसिरी	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			11. पापुम पारे	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			12. तवांग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			13. तिरप	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			14. अप्पर सियांग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			15. अप्पर सुबानसिरी	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			16. वेस्ट कामेंग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			17. वेस्ट सियांग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
3	आसाम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. बक्सा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			2. बरपेटा	युको बँक
			3. बाँगागाँव	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			4. कँचर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			5. चिरंग	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			6. दररंग	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			7. धेमाजी	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			8. धुबरी	युको बँक
			9. दिब्रुगड	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			10. गोलपारा	युको बँक
			11. गोलाघाट	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			12. हैलाकांडी	युको बँक
			13. जोरहाट	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			14. कामरूप	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया

			15. कामरूप मेट्रो	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			16. कार्बी आंग्लॉन्ग	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			17. करीमगंज	युको बैंक
			18. कोकराझार	युको बैंक
			19. लखीमपूर	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			20. मोरीगाव	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			21. नागाव	युको बैंक
			22. नलबारी	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			23. नॉर्थ केंचर हिल्स	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			24. शिवसागर	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			25. सोनीतपूर	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			26. तिनसुकिया	युको बैंक
			27. उदलगुरी	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
4	बिहार	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया	1. अरारिया	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			2. अरवाल	पंजाब नॅशनल बैंक
			3. औरंगाबाद	पंजाब नॅशनल बैंक
			4. बंका	युको बैंक
			5. बेगूसराय	युको बैंक
			6. भाबुआ (कैमुर)	पंजाब नॅशनल बैंक
			7. भागलपूर	युको बैंक
			8. भोजपुर (अराह)	पंजाब नॅशनल बैंक
			9. बक्सर	पंजाब नॅशनल बैंक
			10. दरभंगा	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			11. पूर्व चंपारण	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			12. गया	पंजाब नॅशनल बैंक

			13. गोपालगंज	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			14. जमुई	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			15. जहानाबाद	पंजाब नॅशनल बैंक
			16. कटिहार	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			17. खगारिया	युनियन बैंक ऑफ इंडिया
			18. किशनगंज	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			19. लखिसराय	पंजाब नॅशनल बैंक
			20. मधेपुरा	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			21. मधुबनी	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			22. मुंगेर	युको बैंक
			23. मुजफ्फरपूर	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			24. नालंदा	पंजाब नॅशनल बैंक
			25. नवादा	पंजाब नॅशनल बैंक
			26. पटना	पंजाब नॅशनल बैंक
			27. पूर्निया	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			28. रोहतस (सासाराम)	पंजाब नॅशनल बैंक
			29. सहरसा	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			30. समस्तीपूर	युनियन बैंक ऑफ इंडिया
			31. सरन	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			32. शैखपुरा	कॅनरा बैंक
			33. शिओहार	बैंक ऑफ बडोदा
			34. सीतामठी	बैंक ऑफ बडोदा
			35. सिवान	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			36. सुपॉल	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			37. वैशाली	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			38. पश्चिम चंपारण	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
5	छत्तीसगड	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया	1. बालोद	देना बैंक

			२.बलोदा बाजार	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			३. बलरामपूर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			४. बस्तर (जगदलपूर)	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			५. बेमेतारा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			६. बीजापूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			७. बिलासपूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			८. चंपा (जंगजीर)	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			९. दांतेवाडा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			१०. धमात्री	देना बँक
			११. दुर्ग	देना बँक
			१२. गैरीबंद	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			१३. जंजगीर चंपा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			१४. जशपूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			१५. कंकेर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			१६. कवर्धा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			१७. कोरबा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			१८. कोरिआ	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			१९. महासमुंद	देना बँक
			२०. मुंगेली	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			२१. नारायणपूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			२२. रायगढ	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			२३. रायपूर	देना बँक
			२४. राजनांदगाव	देना बँक
			२५. सुरगुजा	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			२६. सुकमा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया

			27. सूरजपूर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
6	गोवा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. उत्तर गोवा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			2. दक्षिण गोवा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
7	गुजरात	देना बँक	1. अहमदाबाद	देना बँक
			2. अमरेली	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			3. आनंद	बँक ऑफ बडोदा
			4. अरावल्ली	देना बँक
			5. बनस कंथा	देना बँक
			6. बडोदा	बँक ऑफ बडोदा
			7. भरुच	बँक ऑफ बडोदा
			8. भावनगर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			9. बोटद	देना बँक
			10. छोट्टाउदेपूर	बँक ऑफ बडोदा
			11. दोहद	बँक ऑफ बडोदा
			12. डंगज	बँक ऑफ बडोदा
			13. देवभूमी व्दारका	देना बँक
			14. गांधीनगर	देना बँक
			15. गिर सोमनाथ	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			16. गोधरा (पंचमहल)	बँक ऑफ बडोदा
			17. जामनगर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			19. खेडा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			18. जुनागड	बँक ऑफ बडोदा
			20. कच्छ (भुज)	देना बँक
			21. महिसागर	बँक ऑफ बडोदा
			22. मेहसाणा	देना बँक

			23. मोर्बी	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			24. नर्मदा	बँक ऑफ बडोदा
			25. नवसारी	बँक ऑफ बडोदा
			26. पाटन	देना बँक
			27. पोरबंदर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			28. राजकोट	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			29. साबर कांटा	देना बँक
			30. सुरत	बँक ऑफ बडोदा
			31. सुरेंद्रनगर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			32. तापी	बँक ऑफ बडोदा
			33. वलसाड	बँक ऑफ बडोदा
8	हरियाणा	पंजाब नॅशनल बँक	1. अंबाला	पंजाब नॅशनल बँक
			२. भिवानी	पंजाब नॅशनल बँक
			3. फरीदाबाद	सिंडिकेट बँक
			4. फतेहाबाद	पंजाब नॅशनल बँक
			5. गुडगाव	सिंडिकेट बँक
			6. हिसार	पंजाब नॅशनल बँक
			7. झज्जर	पंजाब नॅशनल बँक
			8. जिंद	पंजाब नॅशनल बँक
			9. कैथल	पंजाब नॅशनल बँक
			10. कर्नाल	पंजाब नॅशनल बँक
			11. कुरुक्षेत्र	पंजाब नॅशनल बँक
			12. महेन्द्रगढ़	पंजाब नॅशनल बँक
			13. मेवात	सिंडिकेट बँक

			14. पालवाल	ओरिएंटल बैंक ऑफ कॉमर्स
			15. पंचकुला	पंजाब नॅशनल बैंक
			16. पानिपत	पंजाब नॅशनल बैंक
			17. रेवारी	पंजाब नॅशनल बैंक
			18. रोहतक	पंजाब नॅशनल बैंक
			19. सिरसा	पंजाब नॅशनल बैंक
			20. सोनीपत	पंजाब नॅशनल बैंक
			21. यमुनानगर	पंजाब नॅशनल बैंक
9	हिमाचल प्रदेश	युको बैंक	1. बिलासपुर	युको बैंक
			2. चंबा	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			3. हमीरपूर	पंजाब नॅशनल बैंक
			4. कांगड़ा (धर्मशाला)	पंजाब नॅशनल बैंक
			5. किन्नौर (पीओ)	पंजाब नॅशनल बैंक
			6. कुल्लू	पंजाब नॅशनल बैंक
			7. लाहौल आणि स्पीति(केलयाँग)	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			8. मंडी	पंजाब नॅशनल बैंक
			9. शिमला	युको बैंक
			10. सिमौर	युको बैंक
			11. सोलन	युको बैंक
			12. उना	पंजाब नॅशनल बैंक
10	जम्मू आणि काश्मीर	जम्मू अँड काश्मीर बैंक लिमिटेड	1. अनंतनाग	जम्मू अँड काश्मीर बैंक लिमिटेड
			2. बंदीपुरा	जम्मू अँड काश्मीर बैंक लिमिटेड.
			3. बडगाम	जम्मू अँड काश्मीर बैंक लिमिटेड.
			4. बारामुल्ला	जम्मू अँड काश्मीर बैंक लिमिटेड.

			5. दोडा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. गंदरबल	जम्मू अँड काश्मीर बँक लिमिटेड.
			7. जम्मू	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			8. कारगिल	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			9. कथुआ	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			10. किश्तवार	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			11. कुलगाम	जम्मू अँड काश्मीर बँक लिमिटेड.
			12. कुपवाडा	जम्मू अँड काश्मीर बँक लिमिटेड.
			13. लद्दाख (लेह)	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			14. पूँछ	जम्मू अँड काश्मीर बँक लिमिटेड.
			15. पुलवामा	जम्मू अँड काश्मीर बँक लिमिटेड.
			16. राजौरी	जम्मू अँड काश्मीर बँक लिमिटेड.
			17. रामबन	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			18. रीअसी	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			19. सांबा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			20. शोपियन	जम्मू अँड काश्मीर बँक लिमिटेड.
			21. श्रीनगर	जम्मू अँड काश्मीर बँक लिमिटेड.
			22. उधमपूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
11	झारखंड	बँक ऑफ इंडिया	1. बोकारो	बँक ऑफ इंडिया
			2. चतरा	बँक ऑफ इंडिया
			3. देवघर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			4. धनबाद	बँक ऑफ इंडिया
			5. धुमका	अलाहाबाद बँक
			6. पूर्व सिंहभूम	बँक ऑफ इंडिया
			7. गढवा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया

			8. गिरिदिह	बँक ऑफ इंडिया
			9. गोदा	अलाहाबाद बँक
			10. गुमला	बँक ऑफ इंडिया
			11. हजारीबाग	बँक ऑफ इंडिया
			12. जमतारा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			13. खुंटी	बँक ऑफ इंडिया
			14. कोडेरमा	बँक ऑफ इंडिया
			15. लेतेहर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			16. लोहाडगा	बँक ऑफ इंडिया
			17. पाकुर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			18. पलामू	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			19. रामगढ	बँक ऑफ इंडिया
			20. रांची	बँक ऑफ इंडिया
			21. साहिबगंज	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			22. सेरायकेला-खारसावन	बँक ऑफ इंडिया
			23. सिमडेगा	बँक ऑफ इंडिया
			24. पश्चिम सिंघभूम	बँक ऑफ इंडिया
12	कर्नाटक	सिंडिकेट बँक	1. बागलकोट	सिंडिकेट बँक
			२. बेंगळुरु (ग्रामीण)	कॅनरा बँक
			3. बेंगळुरु (शहरी)	कॅनरा बँक
			4. बेळगाव	सिंडिकेट बँक
			5. बेल्लारी	सिंडिकेट बँक
			6. बिदर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			7. बीजापुर	सिंडिकेट बँक
			8. चामराजनगर	स्टेट बँक ऑफ म्हैसूर

			9. चिकबल्लापूर	कॅनरा बँक
			10. चिकमंगलूर	कॉर्पोरेशन बँक
			11. चित्रदुर्ग	कॅनरा बँक
			12. दक्षिण कॅनरा	सिंडिकेट बँक
			13. दावणगेरे	कॅनरा बँक
			14. धारवाड	विजया बँक
			15. गदग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			16. गुलबर्गा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			17. हासन	कॅनरा बँक
			18. हवेरी	विजया बँक
			19. कोडडागु	कॉर्पोरेशन बँक
			20. कोलार	कॅनरा बँक
			21. कोप्पल	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			22. मंड्या	विजया बँक
			23. म्हैसूर	स्टेट बँक ऑफ म्हैसूर
			24. रायचूर	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			25. रमानगर	कॉर्पोरेशन बँक
			26. शिमोगा	कॅनरा बँक
			27. तुमकूर	स्टेट बँक ऑफ म्हैसूर
			28. उडुपी	सिंडिकेट बँक
			29. उत्तर कॅनरा	सिंडिकेट बँक
			30. यादगीर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
13	केरळ	कॅनरा बँक	1. आलप्पुझा	स्टेट बँक ऑफ त्रावणकोर
			2. एर्नाकुलम	युनियन बँक ऑफ इंडिया
			3. इदुक्की	युनियन बँक ऑफ इंडिया

			4. कन्नूर	सिंडिकेट बँक
			5. कासारगोड	सिंडिकेट बँक
			6. कोल्लम	इंडियन बँक
			7. कोट्टायम	स्टेट बँक ऑफ त्रावणकोर
			8. कोझिकोड	कॅनरा बँक
			9. मलप्पुरम	कॅनरा बँक
			10. पलक्कड	कॅनरा बँक
			11. पठाणमथिट्टा	स्टेट बँक ऑफ त्रावणकोर
			12. थिसूर	कॅनरा बँक
			13. तिरुवनंतपुरम	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			14. वायनाड (काळेपेटा)	कॅनरा बँक
14	मध्य प्रदेश	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	1. अगर-मालवा	बँक ऑफ इंडिया
			2. अलिराजपूर	बँक ऑफ बडोदा
			3. अनुपपुर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			4. अशोकनगर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			5. बालाघाट	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			6. बरवानी	बँक ऑफ इंडिया
			7. बेतुल	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			8. भिंड	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			9. भोपाळ	बँक ऑफ इंडिया
			10. बुरहानपूर	बँक ऑफ इंडिया
			11. छतरपूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			12. छिंदवाडा	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			13. दमोह	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			14. दतिया	पंजाब नॅशनल बँक

			15. देवास	बँक ऑफ इंडिया
			16. धार	बँक ऑफ इंडिया
			17. दिंडोरी	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			18. पूर्व निमार (खंडवा)	बँक ऑफ इंडिया
			19. गुना	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			20. ग्वालहेर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			21. हरदा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			22. होशंगाबाद	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			23. इंदौर	बँक ऑफ इंडिया
			24. जबलपूर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			25. झाबुआ	बँक ऑफ बडोदा
			26. कटनी	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			27. मांडला	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			28. मंदसौर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			29. मुरैना	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			30. नरसिंहपूर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			31. नीमच	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			32. पन्ना	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			33. रायसेन	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			34. राजगड	बँक ऑफ इंडिया
			35. रतलाम	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			36. रीवा	यूनियन बँक ऑफ इंडिया
			37. सागर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			38. सतना	अलाहाबाद बँक
			39. सिओनी	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया

			40. शाहडोल	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			41. शाजापूर	बँक ऑफ इंडिया
			42. शिओपुर कला	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			43. शिवपुरी	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			44. सिधी	युनियन बँक ऑफ इंडिया
			45. सिहोर	बँक ऑफ इंडिया
			46. सिंगरौली	युनियन बँक ऑफ इंडिया
			47. टीकमगढ	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			48. उज्जैन	बँक ऑफ इंडिया
			49. उमरिया	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			50. विदिशा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			51. पश्चिम निमर (खरगोन)	बँक ऑफ इंडिया
15	महाराष्ट्र	बँक ऑफ महाराष्ट्र	1. अहमदनगर	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			2. अकोला	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			3. अमरावती	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			4. औरंगाबाद	बँक ऑफ महाराष्ट्र
			5. बीड	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. भंडारा	बँक ऑफ इंडिया
			7. बुलढाणा	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			8. चंद्रपूर	बँक ऑफ इंडिया
			9. धुळे	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			10. गडचिरोली	बँक ऑफ इंडिया
			11. गोंदिया	बँक ऑफ इंडिया
			12. हिंगोली	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			13. जळगाव	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया

			14. जालना	बँक ऑफ महाराष्ट्र
			15. कोल्हापूर	बँक ऑफ इंडिया
			16. लातूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			17. मुंबई	बँक ऑफ इंडिया
			18. मुंबई उपनगर	बँक ऑफ इंडिया
			19. नागपूर	बँक ऑफ इंडिया
			20. नांदेड	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			21. नंदुरबार	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			22. नाशिक	बँक ऑफ महाराष्ट्र
			23. उस्मानाबाद	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			24. परभणी	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			25. पुणे	बँक ऑफ महाराष्ट्र
			26. रायगड	बँक ऑफ इंडिया
			27. रत्नागिरी	बँक ऑफ इंडिया
			28. सांगली	बँक ऑफ इंडिया
			29. सातारा	बँक ऑफ महाराष्ट्र
			30. सिंधुदुर्ग	बँक ऑफ इंडिया
			31. सोलापूर	बँक ऑफ इंडिया
			32. ठाणे	बँक ऑफ महाराष्ट्र
			33. वर्धा	बँक ऑफ इंडिया
			34. वाशिम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			35. यवतमाळ	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
16	मणिपूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. बिष्णुपूर	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			2. चंदेल	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			3. घुराचंदपूर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया

			4. इम्फाल पूर्व	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			5. इम्फाल पश्चिम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. सेनापती	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			7. टेमेंगलॉग	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			8. थुबल	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			9. उखरुल	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
17	मेघालय	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. पूर्व गारो टेकइया	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			2. पूर्व जयंतीया हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			3. पूर्व खासी हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			4. जयंतीया हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			5. उत्तर गारो हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. री भोई	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			7. दक्षिण गारो हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			8. दक्षिण पश्चिम गारो हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			9. दक्षिण पश्चिम खासी हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			10. पश्चिम गारो हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			11. पश्चिम खासी हिल्स	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
18	मिज़ोराम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. ऐज़वाल	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			2. चम्फाई	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			3. छितुईपूई सैहा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			4. कोलासिब	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			5. लॉग्टलाई	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. लुंगलीई	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			7. मामित	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			8. सेछिप	स्टेट बँक ऑफ इंडिया

19	नागालँड	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. दीमापुर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			2. किफायर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			3. कोहिमा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			4. लोंगलेंग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			5. मोकोकचुंग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. मोन	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			7. पेरेन	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			8. फेक	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			9. तुएनसंग	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			10. वोखा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			11. झुनेबोटो	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
20	ओरिसा	युको बँक	1. अंगुल	युको बँक
			2. बालासोर	युको बँक
			3. बारगाह	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			4. भद्रक	युको बँक
			5. बोलंगीर (बलंगिर)	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. बौद्ध	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			7. बफ-कंधमाल	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			8. कटक	युको बँक
			9. देओगढ	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			10. धेनकनाल	युको बँक
			11. गजपती	आंध्र बँक
			12. गंजम	आंध्र बँक
			13. जगत्सिंहपुर	युको बँक
			14. जजपुर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया

			15. झारसुगुडा	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			16. कलाहांडी	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			17. कैदपारा	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			18. कोएंझार	बैंक ऑफ इंडिया
			19. खोरदा	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			20. कोरापुत	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			21. मलकांगिरी	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			22. मयूरभंज	बैंक ऑफ इंडिया
			23. नारंगपूर	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			24. नुआपाडा	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			25. नयागढ	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			26. पुरी	युको बैंक
			27. रायागड	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			28. संबलपूर	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			29. सोनीपुर	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			30. सुंदरगड	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
21	पंजाब	पंजाब नॅशनल बैंक	1. अमृतसर	पंजाब नॅशनल बैंक
			2. बरनाला	स्टेट बैंक ऑफ पटियाला
			3. भटिंडा	स्टेट बैंक ऑफ पटियाला
			4. फरीदकोट	पंजाब अंड सिंध बैंक
			5. फत्तेगड साहिब	स्टेट बैंक ऑफ पटियाला
			6. फझिलका	पंजाब नॅशनल बैंक
			7. फिरोजपूर	ओरिएंटल बैंक ऑफ कॉमर्स
			8. गुरदासपूर	पंजाब नॅशनल बैंक
			9. होशियारपूर	पंजाब नॅशनल बैंक

			10. जालंधर	युको बँक
			11. कपूरथला	पंजाब नॅशनल बँक
			12. लुधियाना	पंजाब अँड सिंध बँक
			13. मनसा	स्टेट बँक ऑफ पटियाला
			14. मोगा	पंजाब अँड सिंध बँक
			15. मुक्तसर	स्टेट बँक ऑफ पटियाला
			16. नवनशहर	पंजाब नॅशनल बँक
			17. पठाणकोट	पंजाब नॅशनल बँक
			18. पटियाला	स्टेट बँक ऑफ पटियाला
			19. रोपर	युको बँक
			20. साहिबझादा अजीत सिंग नगर (मोहाली)	पंजाब नॅशनल बँक
			21. संगरूर	स्टेट बँक ऑफ पटियाला
			22. तरण तारण	पंजाब नॅशनल बँक
22	राजस्थान	बँक ऑफ बडोदा	1. अजमेर	बँक ऑफ बडोदा
			2. अलवर	पंजाब नॅशनल बँक
			3. बंसवाडा	बँक ऑफ बडोदा
			4. बरान	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			5. बारमेर	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
			6. भरतपूर	पंजाब नॅशनल बँक
			7. भीलवाडा	बँक ऑफ बडोदा
			8. बीकानेर	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
			9. बुंदी	बँक ऑफ बडोदा
			10. चित्तौडगड	बँक ऑफ बडोदा
			11. चुरु	बँक ऑफ बडोदा

			12. दौसा	युको बँक
			13. धोलपुर	पंजाब नॅशनल बँक
			14. डुंगरपूर	बँक ऑफ बडोदा
			15. हनुमानगढ	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
			16. जयपूर	युको बँक
			17. जैसलमेर	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
			18. जालोर	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
			19. झलवार	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			20. झुनझुनू	बँक ऑफ बडोदा
			21. जोधपूर	युको बँक
			22. किरौली	बँक ऑफ बडोदा
			23. कोटा	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			24. नागौर	युको बँक
			25. पाली	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
			26. प्रतापगढ	बँक ऑफ बडोदा
			27. राजसमंद	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
			28. सवाई माधोपूर	बँक ऑफ बडोदा
			29. सिकर	पंजाब नॅशनल बँक
			30. सिरोही	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
			31. श्री गंगानगर	ओरिएंटल बँक ऑफ कॉमर्स
			32. टोंक	बँक ऑफ बडोदा
			33. उदयपूर	स्टेट बँक ऑफ बिकानेर अँड जयपूर
23	सिक्किम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. पूर्व सिक्किम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			2. उत्तर सिक्किम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया

			3. दक्षिण सिक्किम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			4. पश्चिम सिक्किम	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
24	तमिळनाडू	इंडियन ओव्हरसिज बँक	1. एरियालुर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			२. चेन्नई	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			3. कोईंबतूर	कॅनरा बँक
			4. कुडलोर	इंडियन बँक
			5. धर्मपुरी	इंडियन बँक
			6. दिदिगुल	कॅनरा बँक
			7. इरोड	कॅनरा बँक
			8. कांचीपुरम	इंडियन बँक
			9. कन्याकुमारी	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			10. करूर	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			11. कृष्णागिरी	इंडियन बँक
			12. मदुराई	कॅनरा बँक
			13. नागपट्टिनम	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			14. नमक्कल	इंडियन बँक
			15. नीलगिरी	कॅनरा बँक
			16. पेरामंबुर	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			17. पुडुकोट्टई	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			18. रामनाथपुरम	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			19. सालेम	इंडियन बँक
			20. सिवंगंगा	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			21. तंजावूर	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			22. थेनी	कॅनरा बँक
			23. तिरुचिरापल्ली	इंडियन ओव्हरसिज बँक

			24. तिरुनेलवेली	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			25. तिरुपूर	कॅनरा बँक
			26. तिरुवल्लूर	इंडियन बँक
			27. तिरुवन्नमलाई	इंडियन बँक
			28. तिरुवरूर	इंडियन ओव्हरसिज बँक
			29. तुतीकोरिन	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			30. वेल्लोर	इंडियन बँक
			31. विलुप्पुरम	इंडियन बँक
			32. विरुधुनगर	इंडियन ओव्हरसिज बँक
25	तेलंगाणा	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	1. आदिलाबाद	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			२. हैदराबाद	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			3. करीमनगर	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			4. खम्मम	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			5. महाबूबनगर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			6. मेदक	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			7. नलगोंडा	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			8. निजामाबाद	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			9. रंगा रेड्डी	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद
			10. वारंगल	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
26	त्रिपुरा	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया	1. धलाई	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			2. गोमती	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			3. खोवाई	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			4. उत्तर त्रिपुरा	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			5. सेपहिजाला	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया

			6. दक्षिण त्रिपुरा	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			7. उनाकोटी	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			8. पश्चिम त्रिपुरा	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
27	उत्तराखंड	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया	1. अल्मोरा	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			2. बागेश्वर	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			3. चामोली	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			4. चंपावत	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			5. देहरादून	पंजाब नॅशनल बैंक
			6. हरिद्वार	पंजाब नॅशनल बैंक
			7. नैनीताल	बैंक ऑफ बडोदा
			8. पाऊरी गढवाल	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			9. पिथौरागड	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			10. रुद्रप्रयाग	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			11. तेहरी गढवाल (न्यू तेहरी)	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			12. उधमसिंह नगर	बैंक ऑफ बडोदा
			13. उत्तर काशी	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
28	उत्तर प्रदेश	बैंक ऑफ बडोदा	1. आग्रा	कॅनरा बैंक
			2. अलिगढ	कॅनरा बैंक
			3. अलाहाबाद	बैंक ऑफ बडोदा
			4. आंबेडकर नगर	बैंक ऑफ बडोदा
			5. औरंगाबाद	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			6. आजमगढ	यूनियन बैंक ऑफ इंडिया
			7. बागपत	सिंडिकेट बैंक
			8. बहरीच	अलाहाबाद बैंक

			9. बलिआ	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			10. बलरामपूर	अलाहबाद बैंक
			11. बांदा	अलाहबाद बैंक
			12. बाराबंकी	बैंक ऑफ इंडिया
			13. बरेली	बैंक ऑफ बडोदा
			14. बस्ती	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			15. भीम नगर	सिंडिकेट बैंक
			16. बिजनोर	पंजाब नेशनल बैंक
			17. बुदाऊन	पंजाब नेशनल बैंक
			18. बुलंदशहर	पंजाब नेशनल बैंक
			19. चंदौली	युनियन बैंक ऑफ इंडिया
			20. छत्रपती शाहूजी महाराज नगर	बैंक ऑफ बडोदा
			21. चित्रकूट	अलाहबाद बैंक
			22. देवरिया	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			23. इटाह	कनरा बैंक
			24. इटावा	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			25. फैजाबाद	बैंक ऑफ बडोदा
			26. फारुखाबाद	बैंक ऑफ इंडिया
			27. फतेहपूर	बैंक ऑफ बडोदा
			28. फिरोजाबाद	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			29. गौतम बुद्ध नगर	सिंडिकेट बैंक
			30. गाझियाबाद	सिंडिकेट बैंक
			31. गाझीपूर	युनियन बैंक ऑफ इंडिया
			32. गोंडा	अलाहबाद बैंक
			33. गोरखपूर	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया

			34. हमीरपूर	अलाहबाद बँक
			35. हरदोई	बँक ऑफ इंडिया
			36. जलाऊन	अलाहबाद बँक
			37. जौनपूर	युनियन बँक ऑफ इंडिया
			38. झांसी	पंजाब नॅशनल बँक
			39. ज्योतिबा फुले नगर (अमरोहा)	सिंडिकेट बँक
			40. कन्नौज	बँक ऑफ इंडिया
			41. कानपूर देहात-ग्रामीण	बँक ऑफ बडोदा
			42. कानपूर नगर-शहरी	बँक ऑफ बडोदा
			43. कांची राम नगर (कासगंज)	कॅनरा बँक
			44. कौशंबी	बँक ऑफ बडोदा
			45. कुशी नगर (पडरौना)	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			46. लखीमपूर-खेरी	अलाहबाद बँक
			47. ललितपूर	पंजाब नॅशनल बँक
			48. लखनऊ	बँक ऑफ इंडिया
			49. महामाया नगर (हाथरस)	कॅनरा बँक
			50. महाराजगंज	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			51. महोबा	अलाहबाद बँक
			52. मैनपुरी	बँक ऑफ इंडिया
			53. मथुरा	सिंडिकेट बँक
			54. मौ (मौ नाथ बहंजन)	युनियन बँक ऑफ इंडिया
			55. मीरत	सिंडिकेट बँक
			56. मिर्जापूर	अलाहबाद बँक
			57. मुरादाबाद	सिंडिकेट बँक
			58. मुझफ्फरनगर	पंजाब नॅशनल बँक

			59. पंचशील नगर	सिंडिकेट बँक
			60. पीलभीत	बँक ऑफ बडोदा
			61. प्रबुध नगर (शामली)	पंजाब नॅशनल बँक
			62. प्रतापगड	बँक ऑफ बडोदा
			63. रायबरेली	बँक ऑफ बडोदा
			64. रामपूर	बँक ऑफ बडोदा
			65. सहारनपूर	पंजाब नॅशनल बँक
			66. संत कबीर नगर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			67. संत रविदास नगर (भदोही)	युनियन बँक ऑफ इंडिया
			68. शाहजहांपूर	बँक ऑफ बडोदा
			69. श्रावस्ती	अलाहाबाद बँक
			70. सिद्धार्थनगर	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			71. सीतापूर	अलाहाबाद बँक
			72. सोनभद्र	अलाहाबाद बँक
			73. सुलतानपूर	बँक ऑफ बडोदा
			74. उन्नाव	बँक ऑफ इंडिया
			75. वाराणसी	युनियन बँक ऑफ इंडिया
29	पश्चिम बंगाल	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया	1. बांकुरा	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			2. बीरभूम	युको बँक
			3. बर्दवान	युको बँक
			4. कूचबिहार	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			5. दक्षिण दिनाजपुर	युनायटेड बँक ऑफ इंडिया
			6. दार्जिलिंग	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया
			7. हुगली	युको बँक
			8. हावरा	युको बँक

			9. जलपाईगुरी	सेंट्रल बैंक ऑफ इंडिया
			10. कोलकाता	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			11. मालदा	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			12. मुर्शिदाबाद	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			13. नादिया	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			14. उत्तर 24 परगणा	अलाहाबाद बैंक
			15. पश्चिम मेदिनापूर	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			16. पूर्वा मेदिनापूर	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			17. पुरुलिया	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			18. दक्षिण 24 परगणा	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
			19. उत्तर दिनाजपूर	युनायटेड बैंक ऑफ इंडिया
30	अंदमान आणि निकोबार बेटे	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया	1. निकोबार बेटे	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			2. उत्तर व मध्य अंदमान	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			3. दक्षिण अंदमान	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
31	चंदीगड	पंजाब नॅशनल बैंक	1. चंदीगड (ग्रामीण)	पंजाब नॅशनल बैंक
32	दादरा नगर हवेली	बैंक ऑफ बडोदा	1. दादरा नगर हवेली	देना बैंक
33	दमण आणि दीव	बैंक ऑफ बडोदा	1. दमण	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
			2. दीव	स्टेट बैंक ऑफ इंडिया
34	दिल्ली	ओरिएंटल बैंक ऑफ कॉमर्स	1. मध्य दिल्ली	कॅनरा बैंक
			2. पूर्व दिल्ली	पंजाब नॅशनल बैंक
			3. नवी दिल्ली	कॅनरा बैंक
			4. उत्तर दिल्ली	ओरिएंटल बैंक ऑफ कॉमर्स

			5. ईशान्य दिल्ली	पंजाब नॅशनल बँक
			6. उत्तर पश्चिम दिल्ली	पंजाब नॅशनल बँक
			7. शाहदरा	बँक ऑफ बडोदा
			8. दक्षिण दिल्ली	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			9. दक्षिण पूर्व दिल्ली	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			10. दक्षिण पश्चिम दिल्ली	स्टेट बँक ऑफ इंडिया
			11. पश्चिम दिल्ली	कॅनरा बँक
35	लक्षद्वीप	सिंडिकेट बँक	1. लक्षद्वीप	सिंडिकेट बँक
36	पुडुचेरी	इंडियन बँक	1. पुडुचेरी	इंडियन बँक

एसएलबीसी वेबसाईट - मजकुराची निर्देशक यादी

बाब	पोट - बाब	मजकुर	जोडपत्र
आमच्याबाबत	पार्श्वभूमी	राज्याच्या विकासासाठीचा एक समन्वयक मंच म्हणून एसएलबीसी व तिची कार्यरीत - थोडक्यात वर्णन	
	एसएलबीसी सभासद	नावे व संपर्क माहितीसह एसएलबीसीचे सभासद	II-1
राज्याची रुपरेषा	भौगोलिक नकाशा	संबंधित जिल्ह्याच्या नावावर क्लिक करून त्या जिल्ह्याचा तपशील मिळविण्यासाठी, प्रत्येक जिल्हा, एनआयसी पोर्टलवर जीओआयच्या संबंधित जिल्ह्याच्या वेबसाईटशी जोडला जाऊ शकतो.	
	पायाभूत सोयी	ऊर्जा, परिवहन, रस्ते व रेल्वे इत्यादि	
	शेती	लागवडीखालील क्षेत्र, पिके घेण्याचा साचा, सिंचन सुविधा, शेतकीमधील यांत्रिकीकरण पूरक/सहाय्यक कार्यकृती, दुग्ध व्यवसाय, मत्स्यपालन, बागाईत, इत्यादि.	
	उद्योग	औद्योगीकरण, एमएसईची स्थिती/दर्जा, एमएसईचे आजारपण, कारणे, पुनर्वसन.	
	बँकिंग	प्रत्येक जिल्ह्यातील एकूण खेड्यांच्या तुलनेत बँका असलेल्या खेड्यांची स्थिती.	II-2
एसएलबीसी सभा	सभांचे कॅलेंडर	विद्यमान कॅलेंडर वर्षासाठी एसएलबीसी सभांचे वेळापत्रक	II-3
	घेतलेल्या एसएलबीसीची सभा	विषयपत्रिका व इतिवृत्त ह्यासाठी, घेण्यात आलेल्या एसएलबीसी सभांचा तपशील.	II-4
लीड बँक योजना	लीड बँका - जिल्हा निहाय	एलडीएम व त्यांच्या संपर्क माहितीसह लीड बँकांचा तपशील.	II-5
	एसीपी - उद्दिष्टे	वार्षिक कर्ज योजनांच्या वर्षासाठी उद्दिष्टे	II-6
	एसीपी - केलेली कामगिरी	वार्षिक कर्ज योजनांची क्षेत्रनिहाय कामगिरी	II-7
	सीडी रेशो	जिल्हा-निहाय सीडी रेशोची स्थिती	II-8
सरकार प्रायोजित कार्यक्रम	केंद्र सरकार प्रायोजित कार्यक्रम	केंद्र सरकार प्रायोजित प्रत्येक कार्यक्रमांचे थोडक्यात वर्णन. केंद्र सरकार आयोजित योजना, आरबीआय/जीओआयने दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांशी जोडावयाची आहे.	
	राज्य सरकार प्रायोजित कार्यक्रम	राज्य सरकार प्रायोजित प्रत्येक कार्यक्रमांचे थोडक्यात वर्णन	
बँकिंग नेटवर्क	बँकिंग नेटवर्क सारांश	बँकिंग सेवांची रीत	II-9
	बँकिंग आऊटलेट्स - शाखा - तपशील	शाखांचा जिल्हा-निहाय तपशील	II-10
	बँकिंग आऊटलेट्स - बीसीज् - तपशील	बीसी आऊटलेट्सचा जिल्हा-निहाय तपशील	II-11
	इतर रीतींद्वारे दिलेल्या बँकिंग सेवांचा तपशील	इतर रीतींद्वारे देण्यात आलेल्या जिल्हा-निहाय बँकिंग सेवा	II-12
वित्तीय समावेशन	एसएचजी बँक जोडणी	बचत व कर्ज-जोडणीयुक्त एसएलबीच्या संख्येची बँक निहाय स्थिती	II-13
	एफएलसीज्	एफएलसीवरील डेटा बेस	II-14
	आरएसईटीआय	आरएसईटीआयची जिल्हा-निहाय स्थिती	II-15
माहितीचे सादरीकरण	वेब आधारित इंटरफेस	लीड बँका व बँकांच्या नियंत्रक कार्यालयांनी एसएलबीसीना सादर करावयाची माहिती	
लिंक्स	संबंधित वेबसाईटच्या लिंक्स	आरबीआय, नाबार्ड, संबंधित राज्य सरकार आरबीए बँकिंग लोकपाल, बँका व इतर वेबसाईटशी लिंक्स	

एसएलबीसी - सभासदांची यादी							
रोजी अद्यावत							
अनु.क्र.	नाव	पदनाम	संस्था	संपर्क माहिती			शेरा
				टेलिफोन	ई मेल	पत्ता	
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							
12							
13							
14							
15							
16							
17							
18							
19							
20							
21							
22							
23							

बँकिंग सेवा - समाविष्ट खेडी									
रोजी संपलेली तिमाही									
अनु.क्र.	जिल्ह्याचे नाव	जिल्हा संकेत (बीएसआर)	खेड्यांची एकूण संख्या			बँकिंग आऊटलेट्स असलेल्या खेड्यांची संख्या (बीआर/बीसी/इतर)			शेरे
			>2000	<2000	>5000	>2000	<2000	>5000	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27									
28									
29									
30									
	एकूण बेरीज								

_____ हया कॅलेंडर वर्षासाठी एसएलबीसीच्या सभांचे कॅलेंडर				
अनु क्रमांक	वर्ष	तिमाही	सभेची ठरविलेली तारीख दिदि/मम/वव	शेरा
1				
2				
3				
4				

एसएलबीसी - घेतलेल्या सभांचा तपशील									
अनु क्रमांक	एसएलबीसी सभा क्र.*	सभेची तारीख - विषयपत्रक	उपस्थित व्यक्ती (नाव व हुद्दा)				सभेचे इतिवृत्त	कॅलेंडरनुसार सभेची ठरविलेली तारीख	शेरे
			आरबी आय	आमंत्रक बँक	जीओआ य	राज्य सरकार			
		दिदि/मम/वव					इतिवृत्त	दिदि/मम/वा यवाय	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									

* एप्रिल 2010 नंतर घेतलेल्या एसएलबीसी सभा

लीड बँकांचा तपशील									
रोजी संपलेली तिमाही									
अनु क्र.	जिल्ह्याचे नाव	जिल्ह्याचा संकेत (बीएसआर)	लीड बँकेचे नाव	एलडीएमचे नाव	हुद्दा	संपर्क माहिती			शेरे
						टेलिफोन	ई मेल	पत्ता	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									

वार्षिक कर्ज योजना _____ वर्षासाठीची उद्दिष्टे												
जिल्ह्याचे नाव _____											(रक्कम रु. हजार मध्ये)	
अनु क्र,	बँकेचे नाव	शेती	एमएसए मई	निर्यात कर्ज	शिक्षण	गृह निर्माण	सामाजिक पायाभूत सोयी	पुनर् निर्माणाच्या ऊर्जा	इतर	प्राधान्य - पोट बेरीज	प्राधान्य नसलेले	एकूण
1												
2												
3												
4												
5												
6												
	वाणिज्य बँका - पोट बेरीज											
1												
2												
3												
	आरआरबी - पोट बेरीज											
1												
2												
3												
4												
5												
	सहकारी बँका - पोट बेरीज											
	सर्व बँका - एकूण बेरीज											

वार्षिक कर्ज योजना - कामगिरी												
रोजी संपलेली तिमाही										(रक्कम रु. हजार मध्ये)		
अनु क्र.	बँकेचे नाव	शेती	एमएस एमई	निर्यात कर्ज	शिक्षण	गृहनिर्माण	सामाजिक पायाभूत सोयी	पुनर्निर्माणाच्या ऊर्जा	इतर	प्राधान्य - पोट बेरीज	प्राधान्य नसलेले	एकूण
1												
2												
3												
4												
5												
6												
	वाणिज्य बँका - पोट बेरीज											
1												
2												
3												
	आरआरबी - पोट बेरीज											
1												
2												
3												
4												
5												
	सहकारी बँका - पोट बेरीज											
	सर्व बँका - एकूण बेरीज											

कर्ज ठेव गुणोत्तर						
रोजी संपलेली तिमाही				(रक्कम रु. हजारात)		
अनु क्र.	जिल्ह्याचे नाव	जिल्ह्याचा संकेत	ठेवी	कर्ज	सीडी रेशो	शेरे
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						
13						
14						

बँकिंग नेटवर्क - सारांश						
रोजी संपलेली तिमाही						
अनु क्र.	बँकेचे नाव	बँकिंग सेवेची रीत				शेरे
		शाखा	बीसी	इतर रीती	एकूण	
1						
2						
3						
4						
5						
6						
	वाणिज्य बँका - पोट बेरीज					
1						
2						
3						
	आरआरबी - पोट बेरीज					
1						
2						
3						
4						
5						
	सहकारी बँका - पोट बेरीज					
	सर्व बँका - एकूण बेरीज					

बँकिंग आऊटलेट्सचा तपशील - शाखा											
रोजी संपलेली तिमाही											
अनु क्र.	जिल्ह्याचे नाव	जिल्हा संकेत (बीएसआर)	ब्लॉक	जागा/ग्राम	लोकसंख्या वर्गीकरण (एमयु/एसयु/आर)	बँकेचे नाव	शाखेचे नाव	उघडल्याची तारीख	संपर्क माहिती	पत्ता	शेरे
								दिदि/मम/वववव			
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
11											
12											
13											
14											
15											
16											
17											

बँकिंग आऊटलेट्सचा तपशील - बीसी										
रोजी संपलेली तिमाही										
अनु क्र	जिल्ह्याचे नाव	ब्लॉक	जागा/ग्राम	लोकसंख्या वर्गीकरण (एमयु/एसयु/आर)	बँकेचे नाव	मूळ शाखेचे नाव	बीसी आऊटलेट उघडल्याची तारीख	बीसीचे नाव	बीसीचा टेलिफोन क्र	शेरे
							दिदि/मम/वववव			
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										
11										
12										
13										
14										
15										
16										
17										

इतर रीतीद्वारे दिलेल्या बँकिंग सेवांचा तपशील										
रोजी संपलेली तिमाही										
अ नु क्र.	जिल्ह्या चे नाव	ब्लॉक	जागा/ ग्राम	लोकसंख्या वर्गीकरण (एमयु/एसयु/ आर)	बँकेचे नाव	रीतीचा प्रकार (ग्रामीण एटीएम/मोबा ईल व्हॅन/इतर)	उघडण्याची तारीख	संपर्क अधिका-याचे नाव	संपर्क अधिका-याचा टेलिफोन क्र	शेरे
							दिदि/मम/ववव व			
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										
11										
12										
13										
14										
15										
16										
17										

एसएचजी बँक जोडणी कार्यक्रम					
रोजी संपलेली तिमाही			(प्रत्यक्षातील संख्या, रक्कम रु. हजारात)		
अनु क्रमांक	बँकेचे नाव	बचत - जोडित		कर्ज जोडित	
		एसएचजीची संख्या	आऊटस्टँडिंग संख्या	एसएचजीची संख्या	आऊटस्टँडिंग संख्या
1					
2					
3					
4					
5					
6					
	वाणिज्य बँका - पोट बेरीज				
1					
2					
3					
	आरआरबी - पोट बेरीज				
1					
2					
3					
4					
5					
	सहकारी बँका - पोट बेरीज				
	सर्व बँका - एकूण बेरीज				

एफएलसी ची स्थिती									
रोजी संपलेली तिमाही									
अनु क्र.	जिल्हा	एफएलसी चे स्थळ	प्रायोजक बँक	उघडण्याची तारीख	संपर्क अधिका- याचे नाव	संपर्क माहिती			शेरा
						टेलिफोन	ई मेल	पत्ता	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									

आरएसईटीआयची स्थिती									
_____ रोजी संपलेली तिमाही									
अनु क्र.	जिल्हा	आरएसईटीआय चे स्थळ	प्रायोजक बँक	उघडल्याची तारीख	संपर्क अधिका- याचे नाव	संपर्क माहिती			शेरे
						टेलिफोन क्र	ई मेल	पत्ता	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									

तिमाही अहवाल											
2000 पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या प्रत्येक खेड्यामध्ये बँकिंग सेवा पुरविण्यासाठीचा रोडमॅप. ---- रोजी संपलेल्या तिमाहीचा अहवाल.											
राज्य/युटीचे नाव :				आरबीआयच्या प्रादेशिक कार्यालयाचे नाव:							
अनु. क्र.	- जिल्ह्याचे नाव	2000 पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या खेड्यांचे वाटप करण्यासाठी निवडलेल्या अनुसूचित वाणिज्य बँकेचे नाव	वाटप केलेल्या खेड्यांची संख्या	2000 पेक्षा कमी लोकसंख्येसाठी तयार केलेल्या रोडमॅप मधून, रिपोर्ट करावयाच्या तिमाहीच्या अखेरपर्यंत बँकिंग आऊटलेट उघडलेल्या खेड्यांची संख्या.							
				शाखा	बीसी					इतर रीती	एकूण बेरीज = 5+10+11
					स्थिर जागा/ठिकाणे	दर आठवड्यात दिलेल्या भेटी	पंधरवड्यातून एकदाच दिलेल्या भेटी	पंधरवड्यातून एकापेक्षा अधिक दिलेल्या भेटी	बीसी-पोट बेरीज = 6+7+8+9		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
एकूण											

एलबीएस-एमआयएस-1

रोजी संपलेल्या वर्षासाठीच्या वार्षिक कर्ज धोरणेची उद्दिष्टे दर्शविणारे विवरणपत्र
राज्याचे/केंद्रशासित प्रदेशाचे नाव :

(संख्या प्रत्यक्षातील, रक्कम रु. हजारात)

अनुक्रमांक	वर्ग	एसीपी खालील वार्षिक उद्दिष्ट	
		संख्या	रक्कम
1	प्राधान्य क्षेत्र		
1अ	शेतकी = 1अ(i)+1अ(ii)+1अ(iii)		
1अ(i)	शेतकी कर्ज		
1अ(ii)	कृषीविषयक पायाभूत सोयी		
1अ(iii)	सहाय्यक कार्यकृती		
1ब	सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग = 1ब(i)+1ब(ii)+1ब(iii)+1ब(iv)+1ब(v)		
1ब(i)	सूक्ष्म उद्योग (निर्मिती + सेवा)		
1ब(ii)	लघु उद्योग (निर्मिती + सेवा)		
1ब(iii)	मध्यम उद्योग (निर्मिती + सेवा)		
1ब(iv)	खादी व ग्रामोद्योग		
1ब(v)	एमएसएमई खालील इतर		
1क	निर्यात कर्ज		
1ड	शिक्षण		
1इ	गृहनिर्माण		
1फ	सामाजिक पायाभूत सोयी		
1ग	पुनर् निर्मितीक्षम ऊर्जा		
1ह	इतर		
2	पोट बेरीज = 1अ+1ब+1क+1ड+1इ+1फ+1ग+1ह		
3	प्राधान्य क्षेत्राखालील दुर्बल घटकांना कर्ज		
4	प्राधान्य नसलेले क्षेत्र		
4अ	शेतकी		
4ब	शिक्षण		
4क	गृहनिर्माण		
4ड	प्राधान्य नसलेल्या क्षेत्राखालील वैयक्तिक कर्ज		
4इ	इतर		
5	पोट बेरीज = 4अ+4ब+4क+4ड+4इ		
	एकूण बेरीज = 2 + 5		
टीप : अनुसूचित वाणिज्य बँका, व राज्य सहकारी बँका व डीसीसीबी इत्यादींसाठीची माहिती वेगवेगळी देणे आवश्यक आहे. अनुसूचित वाणिज्य बँकांची माहिती, बँक-गट निहाय स्थिती समजण्यासाठी, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका व प्रादेशिक ग्रामीण बँका ह्यातील गटात देणे आवश्यक आहे.			

एलबीएस - एमआयएस - 2

रोजी संपलेल्या तिमाहीसाठी कर्ज वाटप व आऊटस्टँडिंग दर्शविणारे विवरणपत्र

राज्याचे/केंद्र शासित प्रदेशाचे नाव

(संख्या प्रत्यक्षात, रक्कम रु. हजारात)

अनुक्रमांक	क्षेत्र	विद्यमान तिमाहीच्या अखेरीपर्यंत केलेले वाटप		विद्यमान तिमाहीच्या अखेरीस असलेले आऊटस्टँडिंग	
		संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
1	प्राधान्य क्षेत्र				
1अ	शेतकी = 1अ(i)+1अ(ii)+1अ(iii)				
1अ(i)	शेतकी कर्ज				
1अ(ii)	कृषीविषयक पायाभूत सोयी				
1अ(iii)	सहाय्यक कार्यकृती				
1ब	सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग = 1ब(i)+1ब(ii)+1ब(iii)+1ब(iv)+1ब(v)				
1ब(i)	सूक्ष्म उद्योग (निर्मिती + सेवा)				
1ब(ii)	लघु उद्योग (निर्मिती + सेवा)				
1ब(iii)	मध्यम उद्योग (निर्मिती + सेवा)				
1ब(iv)	खादी व ग्रामोद्योग				
1ब(v)	एमएसएमई खालील इतर				
1क	निर्यात कर्ज				
1ड	शिक्षण				
1इ	गृहनिर्माण				
1फ	सामाजिक पायाभूत सोयी				
1ग	पुनर् निर्मितीक्षम ऊर्जा				
1ह	इतर				
2	पोट बेरीज = 1अ+1ब+1क+1ड+1इ+1फ+1ग+1ह				
3	प्राधान्य क्षेत्राखालील दुर्बल घटकांना कर्ज				
4	प्राधान्य नसलेले क्षेत्र				
4अ	शेतकी				
4ब	शिक्षण				
4क	गृहनिर्माण				
4ड	प्राधान्य नसलेल्या क्षेत्राखालील वैयक्तिक कर्ज				
4इ	इतर				
5	पोट बेरीज = 4अ+4ब+4क+4ड+4इ				
	एकूण बेरीज = 2 + 5				
टीप : अनुसूचित वाणिज्य बँका, व राज्य सहकारी बँका व डीसीसीबी इत्यादींसाठीची माहिती वेगवेगळी देणे आवश्यक आहे. अनुसूचित वाणिज्य बँकांची माहिती, बँक-गट निहाय स्थिती समजण्यासाठी, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका व प्रादेशिक ग्रामीण बँका आणि लघु वित्त बँका ह्यातील गटात देणे आवश्यक आहे.					

एलबीएस - एमआयएस - 3

_____ रोजी संपलेल्या तिमाहीसाठीच्या उद्दिष्टांच्या तुलनेत केलेली कामगिरी दर्शविणारे विवरणपत्र
राज्याचे/केंद्र शासित प्रदेशाचे नाव :

(संख्या प्रत्यक्षातील रक्कम हजारात)

अनुक्रमांक	क्षेत्र	एसीपी खालील वार्षिक उद्दिष्टे		विद्यमान तिमाहीच्या अखेरीपर्यंत केलेली कामगिरी (%)	
		संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
1	प्राधान्य क्षेत्र				
1अ	शेतकी = 1अ(i)+1अ(ii)+1अ(iii)				
1अ(i)	शेतकी कर्ज				
1अ(ii)	कृषीविषयक पायाभूत सोयी				
1अ(iii)	सहाय्यक कार्यकृती				
1ब	सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग = 1ब(i)+1ब(ii)+1ब(iii)+1ब(iv)+1ब(v)				
1ब(i)	सूक्ष्म उद्योग (निर्मिती + सेवा)				
1ब(ii)	लघु उद्योग (निर्मिती + सेवा)				
1ब(iii)	मध्यम उद्योग (निर्मिती + सेवा)				
1ब(iv)	खादी व ग्रामोद्योग				
1ब(v)	एमएसएमई खालील इतर				
1क	निर्यात कर्ज				
1ड	शिक्षण				
1इ	गृहनिर्माण				
1फ	सामाजिक पायाभूत सोयी				
1ग	पुनर् निर्मितीक्षम ऊर्जा				
1ह	इतर				
2	पोट बेरीज = 1अ+1ब+1क+1ड+1इ+1फ+1ग+1ह				
3	प्राधान्य क्षेत्राखालील दुर्बल घटकांना कर्ज				
4	प्राधान्य नसलेले क्षेत्र				
4अ	शेतकी				
4ब	शिक्षण				
4क	गृहनिर्माण				
4ड	प्राधान्य नसलेल्या क्षेत्राखालील वैयक्तिक कर्ज				
4इ	इतर				
5	पोट बेरीज = 4अ+4ब+4क+4ड+4इ				
	एकूण बेरीज = 2 + 5				

टीप : अनुसूचित वाणिज्य बँका, व राज्य सहकारी बँका व डीसीसीबी इत्यादींसाठीची माहिती वेगवेगळी देणे आवश्यक आहे. अनुसूचित वाणिज्य बँकांची माहिती, बँक-गट निहाय स्थिती समजण्यासाठी, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका व प्रादेशिक ग्रामीण बँका, आणि लघु वित्त बँका ह्यातील गटात देणे आवश्यक आहे.

परिपत्रकांची यादी

अनु क्रमांक	परिपत्रक क्र.	तारीख	विषय
1	एफआयडीडी.सीओ.एलबीएस.क्र.5673/02.01.001/2015-16	20.05.2016	लीड बँक योजना - मॉनिटरिंग इन्फर्मेसन सिस्टिम (एमआयएस) सशक्त करणे.
2	एफआयडीडी.सीओ.एलबीएस.बीसी.क्र.17/02.01.001/2015-16	14.01.2016	थेट लाभ हस्तांतरण (डीबीटी) योजना - बँक खात्यांमध्ये आधार समाविष्ट करणे - स्पष्टीकरण
3	एफआयडीडी.सीओ.एलबीएस.बीसी.क्र.82/02.01.001/2015-16	31.12.2015	5000 पेक्षा अधिक लोकसंख्या असलेल्या व अनुसूचित वाणिज्य बँकेची शाखा नसलेल्या खेड्यांमध्ये चुना-विटांच्या शाखा उघडण्यासाठी रोड मॅप
4	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र. 93/02.01.001/2013-14	14.03.2014	वार्षिक कर्ज योजना - नाबार्डने तयार केलेली, भावी क्षमता जोडित योजना (पीएलपी)
5	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र. 11/02.01.001/2013-14	09.07.2013	थेट लाभ हस्तांतरण (डीबीटी) योजना - अंमलबजावणी - मार्गदर्शक तत्वे
6	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र. 12/02.01.001/2012-13	11.05.2013	लीड बँक योजना - महानगर जिल्ह्यात लीड बँकेची जबाबदारी सोपविणे.
7	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र. 75/02.01.001/2012-13	10.05.2013	थेट लाभ हस्तांतरण (डीबीटी) योजना - अंमलबजावणी
8	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र. 68/02.01.001/2012-13	19.03.2013	लीड बँक योजना - मॉनिटरिंग इन्फर्मेसन सिस्टिम (एमआयएस) सशक्त करणे.
9	आरपीसीडी.सीओ.एलबीएस.बीसी.क्र.86/02.01.001/2011-12	19.06.2012	रोड मॅप - 2000 पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या खेड्यात बँकिंग सेवा उपलब्ध करणे.
10	आरपीसीडी. सीओ. एलबीएस. बी.सी. क्र. 68/02.01.001/2011-12	29.03.2012	एसएलबीसी वेबसाईट - माहिती/डेटाचे प्रमाणीकरण
11	आरपीसीडी. सीओ. एलबीएस. बी.सी. क्र. 67/02.01.001/2011-2012	20.03.2012	लीड बँक योजना - जिल्हा सल्लागार समिती (डीसीसी) - एमएसएमई - डीआयच्या संचालकाचा समावेश करणे.
12	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.60/02.08.001/2011-12	17.02.2012	लीड बँक योजना - जिल्हा स्तरीय पुनरावलोकन समितीमध्ये (डीएलआरसी), एमपी/एमएलए/झेडपी ह्यासारख्या जनतेच्या प्रतिनिधींचा सहभाग ठेवणे.
13	आरपीसीडी.सीओ.एलबीएस.बीसी.क्र. 74/02.19.010/2010-11	30.05.2011	इलेक्ट्रॉनिक लाभ हस्तांतरण (ईबीटी) योजनेखालील खेड्यांच्या वाटपाबाबतचे प्रश्न सोडविणे आणि वित्तीय समावेशन योजनेखाली (एफआयपी) 2000 पेक्षा अधिक लोकसंख्या

			असलेल्या खेड्यात बँकिंग सेवा उपलब्ध करण्यासाठीचा रोड मॅप
14	<u>आरपीसीडी.सीओ.एलबीएस.बीसी.क्र.44/02.19.10/2010-11</u>	29.12.2010	लीड बँक योजना - राज्य स्तरीय बँकर्स समिती (एसएलबीसी)/केंद्र शासित प्रदेश स्तरीय बँकर्स समितीच्या (युटीएलबीसी) सभा घेणे/चालविणे.
15	<u>आरपीसीडी.सीओ.एलबीएस.एचएलसी.बीसी.क्र. 21/02.19.10/2010-11</u>	16.09.2010	लीड बँक योजनेचा आढावा घेण्यासाठी उच्च स्तरीय समिती - 2000 पेक्षा अधिक लोकसंख्या असलेल्या प्रत्येक खेड्यात बँकिंग सेवा उपलब्ध करणे.
16	<u>आरपीसीडी.सीओ.एलबीएस.बीसी.क्र 15/02.19.10/2010-11</u>	26.07.2010	लीड बँक योजना - एसएलबीसी सभांना पुनरुज्जीवन देणे.
17	<u>आरपीसीडी.सीओ. एलबीएस.बीसी.57/02.19.10/2009-2010</u>	02.03.2010	लीड बँक योजनेचा आढावा घेण्यासाठीच्या उच्च स्तरीय समितीचा अहवाल - शिफारशीची अंमलबजावणी - लीड बँका व एससीबी
18	<u>आरपीसीडी.सीओ. एलबीएस.बीसी.57/02.19.10/2009-2010</u>	26.02.2010	लीड बँक योजनेचा आढावा घेण्यासाठीच्या उच्च स्तरीय समितीचा अहवाल - शिफारशीची अंमलबजावणी - एसएलबीसी आमंत्रक बँका
19	<u>आरपीसीडी. सीओ. एलबीएस. एचएलसी.बीसी. क्र. 43/02.19.10/2009-10</u>	27.11.2009	लीड बँक योजनेचा आढावा घेण्यासाठी उच्च स्तरीय समिती - 2000 पेक्षा अधिक लोकसंख्या असलेल्या प्रत्येक खेड्यात मार्च 2011 पर्यंत बँकिंग सेवा उपलब्ध करणे.
20	<u>आरपीसीडी.एलबीएस.सीओ.बीसी.क्र.111/02.13.03/2008-2009</u>	02.06.2009	निर्यात प्रोत्साहनासाठी एसएलबीसीची पोट समिती.
21	<u>आरपीसीडी.एलबीएस.सीओ.बीसी.क्र.79/02.01.01/2008-2009</u>	30.12.2008	एसएलबीसीच्या सभेमध्ये एमएसएमई क्षेत्राचे प्रश्न समाविष्ट करणे.
22	<u>आरपीसीडी. एलबीएस. सीओ.बीसी. क्र.33/02.18.02/2006-07</u>	15.11.2006	लीड बँक योजना - संबंधित राज्याच्या एसएलबीसीचा एक कायमस्वरूपी सभासद म्हणून नॅशनल हॉर्टिकल्चर बोर्डाचा समावेश करणे.
23	<u>आरपीसीडी. एलबीएस. बीसी. क्र.20/02.01.01/2006-07</u>	30.08.2006	'नो फ्रिल्स' खाती असलेल्या बँकिंग सेवांचा विस्तार करून व जीसीसी देऊन वित्तीय समावेशन.
24	<u>आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.52/02.02.001/2005-06</u>	06.12.2005	अॅग्री क्लिनिक्स व अॅग्री बिझिनेस सेंटर्स योजनेखाली, प्रकल्पांना वित्तसहाय्य करणे. - सभामध्ये आढावा घेणे.
25	<u>आरपीसीडी. क्र. एलबीएस. बीसी. 50/02.01.01/2005-06</u>	06.12.2005	निरनिराळ्या लीड बँक योजनेखालील निरनिराळ्या मंचांमध्ये भाग घेणे.
26	<u>आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.47/02.01.001/2005-06</u>	09.11.2005	क्रेडिट डिफॉझिट रेशो - सीडी रेशोवरील तज्ञ गटाच्या शिफारशीची अंमलबजावणी
27	<u>आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.11/02.01.001/2005-06</u>	06.07.2005	डीएलआयसी सभामध्ये, एमपी/जनतेचे प्रतिनिधी ह्यांचा सहभाग - स्वयंसेवा गट (एसएचजी) कर्ज जोडणी कार्यक्रम संबंधीची कार्ये
28	<u>आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.93/02.01.001/2004-05</u>	11.04.2005	ग्रामीण कर्ज - नाबार्डने तयार केलेल्या आणि क्षमता जोडित योजनांवर (पीएलपी) आधारित एसीपी

29	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.76 /02.01.001/2004-05	28.01.2005	लीड बँक योजनेखाली खाजगी क्षेत्रातील बँकांचा निरनिराळ्या मंचांवर सहभाग.
30	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.62 /02.01.001/2004-05	08.12.2004	ग्रामीण कर्ज - सेवा क्षेत्र दृष्टिकोन - पुनरावलोकन - एसएए मध्ये शिथिलीकरण
31	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.5 /02.01.001/2004-05	16.07.2004	लीड बँक योजना - संसद सभासद व जनतेचे प्रतिनिधी ह्यांचा राज्य स्तरीय पुनरावलोकन समिती (डीएलआरसी) सभामध्ये सहभाग.
32	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.56 /02.01.001/2003-04	20.12.2003	आर्थिक विकास वाढविण्यासाठी कर्ज प्रवाह
33	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.14 /02.01.001/2003-04	29.07.2003	डीएलआरसी सभा घेणे - लीड बँकांद्वारे विलंबाने केलेले अहवालांचे सादरीकरण
34	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.59 /02.01.001/2002-03	06.01.2003	लीड बँक योजना - संसद सभासद व जनतेचे प्रतिनिधी ह्यांचा राज्य स्तरीय पुनरावलोकन समिती (डीएलआरसी) सभामध्ये सहभाग.
35	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.106 /02.01.001/2001-02	14.06.2002	लीड बँक योजना - संसद सभासद व जनतेचे प्रतिनिधी ह्यांचा राज्य स्तरीय पुनरावलोकन समिती (डीएलआरसी) सभामध्ये सहभाग.
36	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.85 /02.01.001/2000-01	09.05.2001	लीड बँक योजना - संसद सभासद व जनतेचे प्रतिनिधी ह्यांचा राज्य स्तरीय पुनरावलोकन समिती (डीएलआरसी) सभामध्ये सहभाग.
37	आरपीसीडी. सीओ.एलबीएस. बीसी. क्र.81 /02.01.001/2000-01	27.04.2001	लीड बँक योजना - जिल्हा स्तरीय पुनरावलोकन समितीच्या (डीएलआरसी) सभा तिमाही धर्तीवर घेणे - त्यावर देखरेख
38	आरपीसीडी.एलबीएस.बीसी.32/02.01.01/ 2000-01	03.11.2000	लीड बँक योजना - जिल्हा स्तरीय पुनरावलोकन सभा घेणे
39	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.बीसी.86/02.01.0 1/1996-97	16.12.1996	राज्य-स्तरीय बँकर्स समितीमध्ये (एसएलबीसी) अनुसूचित जाती/जमातीसाठीच्या राष्ट्रीय आयोगाचा समावेश
40	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.बीसी.13/02.01.0 1/1996-97	19.07.1996	एसएलबीसी/डीसीसी मध्ये खादी व ग्रामोद्योग आयोग/मंडळाचा समावेश
41	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.बीसी.118/02.01. 01/94-95 फेब्रुवारी 18, 1995	18.02.1995	ग्रामीण व अर्ध-नागरी क्षेत्रातील बँकांचा क्रेडिट डिपॉझिट रेशो
42	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.बीसी.112/Lबीसी. 34/88-89	28.04.1989	राज्य स्तरीय बँकर्स समिती - सभा
43	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.बीसी.12/65/88- 89	11.08.1988	सेवा क्षेत्र दृष्टिकोन - ब्लॉक स्तरीय बँकर्स समित्या तयार करणे.
44	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.बीसी.100/55- 87/88	22.04.1988	लीड बँक योजना - जिल्हा कर्ज योजना - वार्षिक कृती योजना

45	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.बीसी.87/65-87/88	14.03.1988	ग्रामीण कर्ज - बँक शाखांचे सेवा क्षेत्र
46	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.बीसी.69/एलबीएस.34-87/88	14.12.1987	राज्य स्तरीय बँकर्स समितीद्वारा वार्षिक कृती योजनेचे पुनरावलोकन
47	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.524/55-86/87	28.04.1987	लीड बँक योजना - जिल्हा कर्ज योजना/वार्षिक कृती योजना तयार करणे.
48	आरपीसीडी.क्र.एलबीएस.430/55/86-87	03.03.1987	लीड बँक योजना - जिल्हा कर्ज योजना - चौथ्या फेरीसाठी मार्गदर्शक तत्वे
49	आरपीसीडी.क्र.एलबीसी.363/1-84	02.11.1984	बँक शाखांच्या कामगिरी अंदाजपत्रकाबरोबर वार्षिक कृती योजना (एएपी) एकत्रित करणे
50	आरपीसीडी.क्र.एलबीसी.162/1-84	06.09.1984	बँक शाखांच्या कामगिरी अंदाजपत्रकाबरोबर वार्षिक कृती योजना (एएपी) एकत्रित करणे
51	आरपीसीडी.क्र.एलबीसी.135/55-84	30.08.1984	लीड बँक योजना - 1985 साठीची वार्षिक कृती योजना - तयार करण्यासाठीची मार्गदर्शक तत्वे
52	आरपीसीडी.क्र.एलबीसी.96/1-84	18.01.1984	लीड बँक योजना - लीड बँक अधिकारी - जिल्हा समन्वयक ह्यांची नेमणुक
53	आरपीसीडी.क्र.एलबीसी.739/1-83	04.08.1983	लीड बँक योजनेच्या कारभाराचे पुनरावलोकन करण्यासाठीच्या कार्यकृती गटाच्या शिफारशी
54	आरपीसीडी.क्र.3096/सी.517-82/83	13.04.1983	राज्य स्तरीय बँकर्स समित्यांचे आमंत्रक पद
55	डीबीओडी.क्र.बीपी.बी.बीसी 74/सी/462(इ.9)-80	18.06.1980	ग्रामीण व अर्ध-नागरी क्षेत्रातील बँकांचा क्रेडिट डिपॉझिट रेशो
56	डीबीओडी.क्र.टीडपी.20/सी.517-77	02.02.1977	राज्य स्तरीय बँकर्स समिती
57	डीबीओडी.क्र.बीडी.2955/सी.168-70	11.08.1970	लीड बँक योजना
58	डीबीओडी.क्र.बीडी4327/सी.168-169	23.12.1969	शाखा विस्तार कार्यक्रम - लीड बँक योजनेखाली जिल्ह्यांचे वाटप.